ZIKRA

SZTÁLIN

A SZOCIALIZMUS KÖZGAZDASÁGI PROBLÉMÁI A SZOVJETUNIÓBAN

SZIKRA

BUDAPEST 1952

Az orosz eredeti címe:

И. СТАЛИН

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛИЗМА В СССР

„БОЛЬШЕВИК" № 18, СЕНТЯБРЬ 1952 Г.

Először a „Bolsevik" c. folyóirat 1952. évi 18., szeptemberi számában jelent meg.

Kiadásunkhoz csatoltuk az idézetek bibliográfiai adatait (94. old.).

M. SZ. M. P.
Fejér megye
2883

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

A közgazdasági vita részvevőihez

MEGJEGYZÉSEK AZ 1951. ÉVI NOVEMBERI VITÁVAL KAPCSOLATOS KÖZGAZDASÁGI KÉRDÉSEKRŐL

Megkaptam a politikai gazdaságtan tankönyve tervezetének értékelésével kapcsolatban lefolytatott közgazdasági vitára vonatkozó minden dokumentumot. Megkaptam többek között: „A politikai gazdaságtan tankönyve tervezetének megjavítására vonatkozó javaslatokat"; a tervezetben előforduló „Hibák és pontatlanságok kiküszöbölésére vonatkozó javaslatokat" és „A vitás kérdésekről szóló tájékoztatót".

Szükségesnek tartom, hogy az egész anyagról, valamint a tankönyv tervezetéről a következő megjegyzéseket tegyem.

1. A GAZDASÁGI TÖRVÉNYEK JELLEGÉNEK KÉRDÉSE A SZOCIALIZMUSBAN

Egyes elvtársak tagadják, hogy a szocializmusban a tudomány törvényei, különösen a politikai gazdaságtan törvényei, objektív jellegűek. Tagadják, hogy a politikai gazdaságtan törvényei olyan folyamatoknak a törvényszerűségeit tükrözik, amelyek az emberek akaratától függetlenül mennek végbe. Azt tartják, hogy annál a különleges szerepnél fogva, amelyet a történelem a Szovjetállamnak juttatott, a Szovjetállam, annak vezetői, hatályon kívül tudják helyezni a politikai gazdaságtan fennálló törvényeit, új törvényeket tudnak „kialakítani", új törvényeket tudnak „teremteni".

Ezek az elvtársak mélységesen tévednek. Mint látható, összekeverik a tudomány törvényeit, amelyek a természetben vagy a társadalomban az emberek akaratától függetlenül végbemenő objektív folyamatokat tükröznek, azokkal a törvényekkel, amelyeket a kormányok adnak ki, amelyek az emberek akaratából jönnek létre és amelyeknek csupán jogi érvényük van. A kettőt azonban semmiképpen sem szabad összekeverni.

A marxizmus a tudomány törvényeit — akár a természettudomány, akár a politikai gazdaságtan törvényeiről van szó — az ember akaratától függetlenül végbemenő objektív folyamatok visszatükrözésének fogja fel. Az emberek ezeket a törvényeket felfedezhetik, megismerhetik, tanulmányozhatják, cselekedeteikben számbavehetik, a társadalom érdekében felhasználhatják, de megváltoztatni vagy hatályon kívül helyezni nem képesek. Még kevésbbé képesek a tudomány új törvényeit kialakítani vagy teremteni.

Azt jelenti-e ez, hogy például a természeti törvények hatásának eredményei, a természeti erők hatásának eredményei általában elháríthatatlanok, hogy a természeti erők romboló hatása mindenhol és mindig kérlelhetetlen elemi erővel érvényesül, amellyel szemben az emberi beavatkozás tehetetlen? Nem, nem jelenti ezt. A csillagászati, geológiai és egyes más hasonló folyamatok kivételével, amelyekre az emberek, még ha megismerték is e folyamatok fejlődéstörvényeit, valóban képtelenek hatást gyakorolni, sok más esetben az emberek korántsem tehetetlenek, egyáltalán nincsenek megfosztva attól a lehetőségtől, hogy a természeti folyamatokra hatást gyakoroljanak. Az emberek minden ilyen esetben, miután megismerték a természeti törvényeket, számbavéve őket, támaszkodva rájuk, hozzáértően alkalmazva és felhasználva őket, korlátozhatják hatókörüket, a természet romboló erőinek más irányt szabhatnak, a természet romboló erőit a társadalom javára fordíthatják.

Nézzünk egyet a nagyszámú példából. A legrégibb idők-

ben a nagy folyók kiöntését, az áradásokat, s a lakóházak és vetések ezzel kapcsolatos pusztulását elháríthatatlan csapásnak tartották, amellyel szemben az emberek tehetetlenek voltak. Idővel azonban, az emberi ismeretek fejlődésével, amikor az emberek megtanultak gátakat, vízierőműveket építeni, lehetővé vált, hogy megóvják a társadalmat az árvíz csapásaitól, amelyek régebben elháríthatatlanoknak látszottak. Sőt, az emberek azt is megtanulták, hogy megfékezzék, úgyszólván megnyergeljék a természet romboló erőit, hogy a víz erejét a társadalom javára fordítsák és földek öntözésére, energiatermelésre felhasználják.

Azt jelenti-e ez, hogy az emberek ilymódon hatályon kívül helyezték a természeti törvényeket, a tudomány törvényeit, és új természeti, új tudományos törvényeket teremtettek? Nem, nem azt jelenti. Ez az egész eljárás ugyanis, amelyl az emberek elhárítják a víz romboló erejének hatását és a víz romboló erejét a társadalom érdekében használják fel, végbemegy anélkül, hogy a legkisebb mértékben is megsértenék, megváltoztatnák vagy megszüntetnék a tudomány törvényeit, anélkül, hogy új tudományos törvényeket teremtenének. Ellenkezőleg, ezt az egész eljárást a természet törvényeinek, a tudomány törvényeinek pontos számbavételével valósítják meg, mert a természeti törvények bármilyen megsértése — még a legcsekélyebb megsértésük is — csak zűrzavarra, az eljárás kudarcára vezetne.

Ugyanezt kell mondanunk a gazdasági fejlődés törvényeiről, a politikai gazdaságtan törvényeiről is, akár a kapitalizmus időszakáról, akár a szocializmus időszakáról van szó. Éppúgy, mint a természettudomány törvényei, a gazdasági fejlődés törvényei is objektív törvények, amelyek a gazdasági fejlődésnek az emberi akarattól függetlenül végbemenő folyamatait tükrözik. Az emberek felfedezhetik, megismerhetik ezeket a törvényeket, támaszkodhatnak rájuk, felhasználhatják őket a társadalom javára, más irányt

szabhatnak egyes törvények romboló hatásának, korlátozhatják hatókörüket, teret adhatnak más törvényeknek, amelyek utat igyekeznek törni maguknak, de nem szüntethetik meg őket, és új gazdasági törvényeket sem teremthetnek.

A politikai gazdaságtan egyik sajátossága abban áll, hogy törvényei, a természettudomány törvényeitől eltérően, nem hosszúéletűek, hogy ezek a törvények — legalábbis többségükben — meghatározott történelmi időszak folyamán hatnak, azután pedig új törvényeknek adják át helyüket. De ezek a törvények nem semmisülnek meg, hanem az új gazdasági viszonyok folytán elvesztik érvényüket és letűnnek a színről, hogy helyet adjanak új törvényeknek, amelyek nem az emberi akarat teremtményei, hanem az új gazdasági viszonyok talaján keletkeznek.

Hivatkoznak Engels „Anti-Dühring"-jére, Engelsnek arra a tételére, hogy a kapitalizmus felszámolásával és a termelési eszközök társadalmasításával az emberek uralmuk alá vetik termelési eszközeiket, felszabadulnak a társadalmi-gazdasági viszonyok járma alól, „uraivá" válnak társadalmi életüknek. Engels ezt a szabadságot „felismert szükségszerűségnek" nevezi. De mit jelenthet a „felismert szükségszerűség"? Azt jelenti, hogy az emberek, miután megismerték az objektív törvényeket (a „szükségszerűséget"), teljesen tudatosan alkalmazzák őket a társadalom érdekében. Éppen ezért mondja Engels ugyanott:

„Saját társadalmi tevékenységük törvényeit, melyek idáig idegen, rajtuk uralkodó természeti törvényekként állottak velük szemben, az emberek akkor majd teljes szaktudással alkalmazzák s ezzel uralmuk alá vetik."

Mint látható, Engels tétele egyáltalán nem azok mellett szól, akik azt hiszik, hogy a szocializmusban a gazdasági törvényeket meg lehet szüntetni és újakat lehet teremteni. Ellenkezőleg, ez a tétel a gazdasági törvényeknek nem megszüntetését, hanem megismerését és hozzáértő alkalmazását követeli.

Azt mondják, hogy a gazdasági törvények ösztönös jellegűek, hogy e törvények hatásai elháríthatatlanok, hogy a társadalom tehetetlen velük szemben. Ez nem igaz. Ez a törvények fetisizálása, rabszolgai meghódolás a törvények előtt. Bebizonyosodott, hogy a társadalom nem tehetetlen a törvényekkel szemben, hogy a társadalom, ha felismerte a gazdasági törvényeket és rájuk támaszkodik, korlátozhatja hatókörüket, a társadalom érdekében felhasználhatja és „megnyergelheti" őket, mint ahogy ez a természeti erőkkel és a természeti erők törvényeivel is történik, mint ahogy a nagy folyók kiáradásával kapcsolatban imént említett példában is történik.

Hivatkoznak a Szovjethatalomnak a szocializmus felépítésében betöltött különleges szerepére, amely állítólag lehetővé teszi számára, hogy megszüntesse a gazdasági fejlődés fennálló törvényeit és újakat „alakítson ki". Ez sem igaz.

A Szovjethatalom különleges szerepét két körülmény magyarázza: először is az, hogy a Szovjethatalomnak nem az volt a feladata, hogy a kizsákmányolás egyik formáját a kizsákmányolás egy másik formájával helyettesítse, mint ahogy a régi forradalmaknál történt, hanem az, hogy mindennemű kizsákmányolást felszámoljon; másodszor pedig az, hogy mivel az országban a szocialista gazdaságnak semilyen kész csírája sem volt meg, megteremtse — úgyszólván „szűz területen" — a gazdaság új, szocialista formáit.

Ez kétségtelenül nehéz, bonyolult és precedens nélkül álló feladat. Ennek ellenére a Szovjethatalom becsülettel teljesítette ezt a feladatot. De nem azért teljesítette, mert — állítólag — megszüntette a fennálló gazdasági törvényeket és újakat „alakított ki", hanem egyesegyedül azért, mert arra a gazdasági törvényre támaszkodott, hogy a termelési viszonyoknak *feltétlenül összhangban kell lenniök* a termelőerők jellegével. Országunk termelőerői, különösen az iparban, társadalmi jellegűek voltak, a tulajdon formája pedig magán-, kapitalista

tulajdon volt. A Szovjethatalom, arra a gazdasági törvényre támaszkodva, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével, társadalmasította a termelési eszközöket, az egész nép tulajdonává tette őket és ezzel megszüntette a kizsákmányolás rendszerét, megteremtette a gazdaság szocialista formáit. Ha ez a törvény nem lett volna, és nem támaszkodtunk volna rá, a Szovjethatalom nem tudta volna teljesíteni feladatát.

Az a gazdasági törvény, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével, már régóta igyekszik utat törni magának a kapitalista országokban. Hogy nem tört még utat magának és nem érvényesül szabadon, ennek az az oka, hogy a társadalom magukat túlélt erőinek rendkívül erős ellenállásába ütközik. Itt a gazdasági törvényeknek egy másik sajátosságával találkozunk. Eltérően a természettudomány törvényeitől, ahol egy új törvény felfedezése és alkalmazása többé-kevésbbé simán megy végbe, gazdasági téren egy olyan új törvény felfedezése és alkalmazása, amely a társadalom magukat túlélt erőinek érdekeit sérti, ezeknek az erőknek legerősebb ellenállásába ütközik. Olyan erőre, olyan társadalmi erőre van tehát szükség, amely képes leküzdeni ezt az ellenállást. Országunkban akadt ilyen erő: a társadalom túlnyomó többségének, a munkásosztálynak és a parasztságnak a szövetsége. Más országokban, a tőkés országokban, ilyen erő még nem akadt. Ez a titka annak, hogy a Szovjethatalomnak sikerült szétzúznia a társadalom régi erőit, és hogy minálunk teljesen szabadon érvényesült az a gazdasági törvény, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével.

Azt mondják, népgazdaságunk tervszerű (arányos) fejlődésének szükségessége lehetővé teszi, hogy a Szovjethatalom megszüntesse a fennálló gazdasági törvényeket és újakat teremtsen. Ez teljesen helytelen. Éves és ötéves terveinket nem szabad összekeverni a népgazdaság tervszerű, arányos

fejlődésének objektív gazdasági törvényével. A népgazdaság tervszerű fejlődésének törvénye a konkurrenciának és a termelési anarchiának a kapitalizmusban fennálló törvénye ellentéteként keletkezett. Ez a törvény a termelési eszközök társadalmasítása alapján keletkezett, az után, hogy a konkurrencia és a termelési anarchia törvénye megszűnt működni. Azért lépett működésbe, mert a szocialista népgazdaságot csak a népgazdaság tervszerű fejlődésének gazdasági törvénye alapján lehet vezetni. Ez azt jelenti, hogy a népgazdaság tervszerű fejlődésének törvénye *lehetőséget* ad tervező szerveinknek, hogy helyesen tervezzék a társadalmi termelést. A *lehetőséget* azonban nem szabad összekeverni a *valósággal*. Ez két különböző dolog. Ahhoz, hogy ezt a lehetőséget valósággá változtassuk, tanulmányoznunk kell, el kell sajátítanunk ezt a gazdasági törvényt, meg kell tanulnunk teljes hozzáértéssel való alkalmazását, olyan terveket kell összeállítanunk, amelyek teljesen visszatükrözik ennek a törvénynek a követelményeit. Nem mondhatjuk, hogy a mi éves és ötéves terveink teljesen tükrözik ennek a gazdasági törvénynek a követelményeit.

Azt mondják, hogy egyes, nálunk a szocializmusban működő gazdasági törvények, köztük az értéktörvény is, a tervgazdaság alapján „átalakított", sőt „gyökeresen átalakított" törvények. Ez sem igaz. A törvényeket nem lehet „átalakítani", még kevésbbé „gyökeresen átalakítani". Ha át lehetne őket alakítani, akkor meg is lehetne szüntetni, más törvényekkel lehetne helyettesíteni őket. A törvények „átalakításáról" szóló tétel a törvények „megszüntetéséről" és „kialakításáról" szóló helytelen tételnek a csökevénye. Noha a gazdasági törvények átalakításáról szóló formula nálunk már régen bevonult a közhasználatba, a pontosság kedvéért le kell mondanunk róla. Az egyes gazdasági törvények hatókörét lehet korlátozni, el lehet hárítani romboló hatásukat — persze, ha van ilyen hatásuk —, de nem lehet őket „átalakítani" vagy „megszüntetni".

Amikor tehát a természeti vagy gazdasági erők „leigázásáról", a rajtuk való „uralkodásról" stb. beszélünk, ezzel egyáltalán nem azt akarjuk mondani, hogy az emberek „megszüntethetik" a tudomány törvényeit, vagy „kialakíthatnak" ilyen törvényeket. Ellenkezőleg, ezzel csak azt akarjuk mondani, hogy az emberek felfedezhetik, megismerhetik, elsajátíthatják a törvényeket, megtanulhatják teljes hozzáértéssel alkalmazni és a társadalom érdekében felhasználni őket — és ilymódon leigázhatják, uralmuk alá vethetik őket.

A politikai gazdaságtan törvényei tehát a szocializmusban objektív törvények, amelyek a gazdasági élet akaratunktól függetlenül végbemenő folyamatainak törvényszerűségét tükrözik. Azok, akik ezt a tételt tagadják, lényegében a tudományt tagadják, márpedig, ha a tudományt tagadják, akkor mindennemű előrelátás lehetőségét is tagadják, következésképpen a gazdasági élet vezetésének lehetőségét tagadják.

Azt mondhatják, hogy mindaz, amit itt elmondottunk, helyes és közismert, de nincs benne semmi új, és ennélfogva nem érdemes időt fecsérelni közismert igazságok ismétlésére. Persze, valóban nincs benne semmi új, de helytelen lenne azt gondolni, hogy bizonyos, általunk ismert igazságok ismétlésére nem érdemes időt vesztegetni. Hozzánk, mint vezető maghoz, ugyanis évről évre ezrével jönnek az új, fiatal káderek, akik égnek a vágytól, hogy segítsenek nekünk, égnek a vágytól, hogy kitegyenek magukért, de kellő marxista nevelés híján sok általunk jólismert igazságot nem ismernek és kénytelenek sötétben botorkálni. Lenyűgözik őket a Szovjethatalom kolosszális eredményei, megszédítik őket a szovjet rend nem mindennapi sikerei, és már-már azt képzelik, hogy a Szovjethatalom „mindenre képes", hogy számára „minden gyerekjáték", hogy megszüntetheti a tudomány törvényeit és új törvényeket alakíthat ki. Mitévők legyünk ezekkel az elvtársakkal? Hogyan neveljük őket a marxizmus-leninizmus szellemében? Úgy gondolom, hogy az úgynevezett „köz-

ismert" igazságok rendszeres ismétlése, türelmes megmagyarázása az ilyen elvtársak marxista nevelésének egyik legjobb eszköze.

2. AZ ÁRUTERMELÉS KÉRDÉSE A SZOCIALIZMUSBAN

Egyes elvtársak azt állítják, hogy a párt helytelenül járt el, amikor fenntartotta az árutermelést az után, hogy megragadta a hatalmat és államosította a termelési eszközöket országunkban. Úgy vélik, hogy a pártnak már akkor ki kellett volna küszöbölnie az árutermelést. Ezzel kapcsolatban Engelsre hivatkoznak, aki ezt mondja:

„A termelési eszközöknek a társadalom által való birtokba vételével megszűnik az árutermelés, s ezzel a termékeknek a termelők feletti uralma" (lásd „Anti-Dühring").

Ezek az elvtársak mélységesen tévednek.

Elemezzük Engels formuláját. Engels formuláját nem tekinthetjük teljesen világosnak és pontosnak, mert nem mutat rá arra, vajjon *minden* termelési eszköznek, avagy a termelési eszközök csak egy részének társadalmi birtokba vételéről van-e szó, vagyis, hogy *minden* termelési eszköz, avagy a termelési eszközöknek csak egy része került-e az egész nép tulajdonába. Engelsnek *ezt* a formuláját tehát így is és úgy is lehet érteni.

Az „Anti-Dühring" más helyén Engels „*minden* termelési eszköz" birtokba vételéről, „a termelési eszközök *összességének*" birtokba vételéről beszél. Engels tehát formulájában nem a termelési eszközök egy részének, hanem minden termelési eszköznek nacionalizálására, vagyis arra gondol, hogy nemcsak az iparban, hanem a mezőgazdaságban is az egész nép tulajdonába kerülnek a termelési eszközök.

Ebből következik, hogy Engels olyan országokat tart szem előtt, amelyekben a kapitalizmus és a termelés koncentrációja nemcsak az iparban, hanem a mezőgazdaságban is eléggé előrehaladott ahhoz, hogy kisajátítsák és az egész nép

tulajdonába adják át az ország *minden* termelési eszközét. Engels tehát úgy véli, hogy az *ilyen* országokban *minden* termelési eszköz társadalmasításával egyidejűleg ki kellene küszöbölni az árutermelést. És ez természetesen helyes is.

Ilyen ország a mult század végén, az „Anti-Dühring" megjelenése idején, csak egy volt: Anglia, ahol a kapitalizmus fejlődése és a termelés koncentrációja az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt olyan fokot ért el, hogy a proletariátus hatalomrajutása esetén lehetőség volt arra, hogy az országban *minden* termelési eszközt az egész nép tulajdonába adjanak, és az árutermelést kiküszöböljék.

Most nem foglalkozom azzal a kérdéssel, milyen jelentőségű Anglia számára a külkereskedelem, amelynek részaránya az angol nemzetgazdaságban óriási. Azt hiszem, hogy csak e kérdés tanulmányozása alapján lehetne véglegesen eldönteni azt a kérdést, milyen sors vár az árutermelésre Angliában a proletariátus hatalomrajutása és *minden* termelési eszköz nacionalizálása után.

Egyébként nemcsak a mult század végén, hanem még most sem érte el egyetlen ország sem a mezőgazdaságban a kapitalizmus fejlődésének és a termelés koncentrációjának azt a fokát, amely Angliában megfigyelhető. Ami a többi országot illeti, ezekben az országokban a kapitalizmusnak a falun végbemenő fejlődése ellenére még mindig eléggé számottevő a kis- és középbirtokos falusi termelők osztálya, akiknek sorsáról dönteni kellene a proletariátus hatalomrajutása esetén.

De felmerül a kérdés: mitévő legyen a proletariátus és pártja, ha ebben vagy abban az országban, köztük a mi országunkban, megvannak a kedvező feltételek ahhoz, hogy a proletariátus kezébe vegye a hatalmat és megdöntse a kapitalizmust, és itt a kapitalizmus az iparban annyira koncentrálta a termelési eszközöket, hogy ki lehet sajátítani és át lehet adni azokat a társadalom tulajdonába, de a mezőgazdaság a kapitalizmus növekedése ellenére még

annyira elaprózódik a nagyszámú kis- és középbirtokos termelő között, hogy nem lehet felvetni e termelők kisajátításának kérdését?

Erre a kérdésre Engels formulája nem ad választ. Egyébként nem is kell rá választ adnia, mivel ez a formula egy másik kérdésnek, mégpedig annak a kérdésnek alapján vetődött fel, hogy mi legyen az árutermelés sorsa *minden* termelési eszköz társadalmasítása után.

Mi történjék tehát, ha *nem minden* termelési eszközt, hanem a termelési eszközöknek csak egy részét társadalmasítják, annak pedig, hogy a proletariátus kezébe vegye a hatalmat, megvannak a kedvező feltételei, — kézbe kell-e vennie a proletariátusnak a hatalmat és mindjárt ez után meg kell-e szüntetni az árutermelést?

Természetesen nem lehet válasznak nevezni egyes gyász-marxisták véleményét, akik azt tartják, hogy ilyen körülmények között le kellene mondani a hatalom kézbevételéről, és meg kellene várni, amíg a kapitalizmus tönkre nem teszi a kis- és középtermelők millióit, mezőgazdasági munkásokká változtatva őket, és nem koncentrálja a mezőgazdasági termelési eszközöket, s hogy csak ezután lehetne szó arról, hogy a proletariátus kezébe vegye a hatalmat és társadalmasítson *minden* termelési eszközt. Érthető, hogy ilyen „megoldást" marxisták nem választhatnak, ha nem akarnak végkép gyalázatot hozni magukra.

Nem lehet válasznak tekinteni más gyász-marxisták véleményét sem, akik úgy vélik, hogy esetleg kézbe kellene venni a hatalmat, ki kellene sajátítani a falusi kis- és középtermelőket és társadalmasítani kellene termelési eszközeiket. Erre az értelmetlen és bűnös útra szintén nem térhetnek a marxisták, mert ennek az útnak követése aláásná a proletárforradalom győzelmének minden lehetőségét és a parasztságot hosszú időre a proletariátus ellenségeinek táborába taszítaná.

Erre a kérdésre Lenin adott választ a „terményadóról" szóló munkáiban és híres „szövetkezeti tervében".

Lenin válasza röviden a következőkben foglalható össze:

a) nem szabad elszalasztani a hatalom kézbevételére kínálkozó kedvező alkalmat, a proletariátus vegye kezébe a hatalmat és ne várja meg, amíg a kapitalizmus tönkreteszi az egyéni kis- és középtermelők millióit;

b) ki kell sajátítani és az egész nép tulajdonába kell adni az ipar termelési eszközeit;

c) ami az egyéni kis- és középtermelőket illeti, ezeket fokozatosan termelőszövetkezetekben, azaz mezőgazdasági nagyüzemekben, kolhozokban kell egyesíteni;

d) minden módon fejleszteni kell az ipart és meg kell teremteni a kolhozok számára a nagyüzemű termelés korszerű technikai bázisát, de ezeket nem kell kisajátítani, hanem ellenkezőleg, fokozott mértékben el kell látni őket elsőrendű traktorokkal és más gépekkel;

e) a város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság gazdasági összefogása érdekében pedig bizonyos ideig fenn kell tartani az árutermelést (az adás-vétel útján történő cserét), mint a várossal való gazdasági kapcsolatoknak a paraszt számára *egyedül elfogadható* formáját, és teljes erővel ki kell fejleszteni a szovjet kereskedelmet, az állami és szövetkezeti-kolhoz-kereskedelmet, kiszorítva az áruforgalomból minden rendű és rangú kapitalistát.

Szocialista építésünk története azt mutatja, hogy a fejlődésnek ez az útja, amelyet Lenin körvonalazott, teljes mértékben bevált.

Nem lehet kétséges, hogy minden olyan kapitalista ország számára, amelyben többé-kevésbbé számottevő kis- és középtermelő osztály van, a fejlődésnek ez az útja az egyetlen lehetséges és célszerű út a szocializmus győzelme szempontjából.

Azt mondják, hogy az árutermelésnek mégis, minden körülmények között kapitalizmusra kell vezetnie, és feltétlenül kapitalizmusra vezet. Ez nem igaz. Nem mindig és nem

minden körülmények között! Nem szabad az árutermelést a tőkés termeléssel azonosítani. Ez két különböző dolog. A tőkés termelés az árutermelés legmagasabb formája. Az árutermelés csak abban az esetben vezet kapitalizmusra, *ha* a termelési eszközök magántulajdonban vannak, *ha* a munkaerő piacra kerül mint áru, amelyet a kapitalista megvásárolhat és a termelési folyamatban kizsákmányolhat, *ha* tehát az országban a bérmunkások tőkés kizsákmányolásának rendszere áll fenn. A tőkés termelés ott kezdődik, ahol a termelési eszközök magánkézben összpontosulnak, a termelési eszközöktől megfosztott munkások pedig kénytelenek munkaerejüket áruként eladni. Enélkül nincs tőkés termelés.

No és, ha nincsenek meg ezek a feltételek, amelyek az árutermelést tőkés termeléssé változtatják, ha a termelési eszközök már nem magántulajdonban, hanem szocialista tulajdonban vannak, ha a bérmunka rendszere nem áll fenn, és a munkaerő már nem áru többé, ha a kizsákmányolás rendszerét már régen felszámolták — mi történik akkor: állíthatjuk-e, hogy az árutermelés mégis kapitalizmusra vezet? Nem, ezt nem állíthatjuk. Márpedig a mi társadalmunk éppen olyan társadalom, amelyben a termelési eszközök magántulajdona, a bérmunka rendszere, a kizsákmányolás rendszere már rég nem létezik.

Az árutermelést nem lehet önmagábazárt, a környező gazdasági viszonyoktól független valaminek tekinteni. Az árutermelés régibb a tőkés termelésnél. Megvolt a rabszolgatartó rendben és kiszolgálta azt, de nem vezetett kapitalizmusra. Megvolt a feudalizmusban és kiszolgálta azt, de — jóllehet előkészítette a tőkés termelés bizonyos feltételeit — nem vezetett kapitalizmusra. Felmerül a kérdés: miért ne szolgálhatná ki bizonyos ideig az árutermelés a mi szocialista társadalmunkat is, anélkül hogy kapitalizmusra vezetne, hiszen nálunk az árutermelés nem terjedt el olyan korlátlanul és mindent felölelően, mint a kapitalista viszonyok között, hiszen nálunk az árutermelést megszabott keretek közé szo-

M. SZ. M. P.
Fejér megye 2883

rítják olyan döntő gazdasági feltételek, mint a termelési eszközök társadalmi tulajdona, a bérmunka rendszerének felszámolása, a kizsákmányolás rendszerének felszámolása?

Azt mondják, hogy miután országunkban létrejött a termelési eszközök társadalmi tulajdonának uralma, a bérmunka és a kizsákmányolás rendszerét pedig felszámoltuk, az árutermelés elvesztette létjogosultságát és ennélfogva ki kellene küszöbölni az árutermelést.

Ez sem igaz. A szocialista termelésnek nálunk ma két fő formája van: az állami — össznépi forma, és a kolhoz-forma, amelyet nem lehet össznépinek nevezni. Az állami vállalatok termelési eszközei és termékei az egész nép tulajdonában vannak. A kolhoz-vállalatokban viszont, bár a termelési eszközök (a föld, a gépek) az állam tulajdonában vannak, a termelés eredménye az egyes kolhozok tulajdona, minthogy a kolhozokban a munka is, a vetőmag is a kolhozok sajátja, a földdel pedig, amelyet örök használatra átadtak a kolhozoknak, a kolhozok ténylegesen saját tulajdonukként rendelkeznek, noha nem adhatják el, nem vásárolhatják, nem adhatják bérbe és nem zálogosíthatják el.

Ez a körülmény arra vezet, hogy az állam csak az állami vállalatok termékeivel rendelkezhet, a kolhozok termékeivel viszont csak a kolhozok rendelkeznek úgy, mint saját tulajdonukkal. De a kolhozok nem akarják termékeiket másként elidegeníteni, mint áruk formájában, amelyekért cserébe meg akarják kapni a nekik szükséges árukat. Másmilyen gazdasági kapcsolatot a várossal, mint árukapcsolatot, mint az adás-vétel útján történő cserét, a kolhozok ma nem fogadnak el. Ezért az árutermelés és az áruforgalom nálunk jelenleg éppen olyan szükségszerűség, mint mondjuk harminc évvel ezelőtt volt, amikor Lenin kijelentette, hogy az áruforgalmat minden eszközzel fejleszteni kell.

Persze, amikor majd a két fő termelési szektor, az állami szektor és a kolhozszektor helyén megjelenik egy min-

dent felölelő termelési szektor, amelynek joga lesz arra, hogy az országban minden fogyasztási cikkel rendelkezzék, — az áruforgalom, „pénzgazdaságával" együtt, a népgazdaság felesleges elemeként eltűnik. De amíg ez nincsen meg, amíg megmarad a két fő termelési szektor, az árutermelésnek és az áruforgalomnak, mint népgazdasági rendszerünk szükséges és fölöttébb hasznos elemének, meg kell maradnia. Hogy hogyan jön majd létre az egységes, egyesült szektor, egyszerűen úgy-e, hogy az állami szektor elnyeli a kolhozszektort, ami kevéssé valószínű (mert ezt a kolhozok kisajátításának fognák fel), avagy egy egységes *össznépi* gazdasági szerv megszervezése útján (amelyben mind az állami ipar, mind a kolhozok képviselve vannak), amelynek joga lesz kezdetben arra, hogy nyilvántartson az országban minden fogyasztási cikket, idővel pedig arra is, hogy elossza a termékeket, mondjuk, termékcsere útján — ez külön kérdés, amelyet külön kell majd megvitatni.

A *mi* árutermelésünk tehát nem közönséges árutermelés, hanem az árutermelés különleges fajtája, árutermelés tőkések nélkül, amelynek alapjában véve az egyesült szocialista termelők (az állam, a kolhozok, a szövetkezetek) áruival van dolga, amelynek hatóköre a személyes fogyasztási cikkekre korlátozódik, amely nyilvánvalóan semmiképpen sem fejlődhet tőkés termeléssé, és amelynek az a rendeltetése, hogy „pénzgazdaságával" együtt a szocialista termelés fejlesztését és megerősítését szolgálja.

Ezért egyáltalán nincs igazuk azoknak az elvtársaknak, akik kijelentik, hogy ha a szocialista társadalom nem küszöböli ki az árutermelési formákat, vissza kell állítanunk a kapitalizmusra jellemző összes gazdasági kategóriákat: a munkaerőt mint árut, az értéktöbbletet, a tőkét, a tőkeprofitot, az átlagprofitrátát stb. Ezek az elvtársak összekeverik az árutermelést a kapitalista termeléssel és úgy vélik, hogy ha egyszer van árutermelés, akkor lennie kell kapitalista termelésnek is. Nem értik meg, hogy a mi

árutermelésünk gyökeresen különbözik a kapitalizmus árutermelésétől.

Sőt, úgy gondolom, hogy sutba kell dobni egyes más fogalmakat is, amelyek Marx „Tőké"-jéből származnak, ahol Marx a kapitalizmus elemzésével foglalkozott, és amelyeket mesterségesen ráhúznak a mi szocialista viszonyainkra. Többek között olyan fogalmakra gondolok, mint a „szükséges" és „többlet"-munka, a „szükséges" és „többlet"-termék, a „szükséges" és „többlet"-munkaidő. Marx a kapitalizmust elemezte, mégpedig azért, hogy felfedezze a munkásosztály kizsákmányolásának forrását, az értéktöbbletet, és hogy eszmei fegyvert adjon a termelési eszközöktől megfosztott munkásosztály kezébe a kapitalizmus megdöntésére. Érthető, hogy Marx itt a kapitalista viszonyoknak teljesen megfelelő fogalmakat (kategóriákat) használ. De rendkívül furcsa, ha ezeket a fogalmakat használjuk ma is, amikor a munkásosztály nemcsak hogy nincsen megfosztva a hatalomtól és a termelési eszközöktől, hanem ellenkezőleg, kezében tartja a hatalmat és birtokosa a termelési eszközöknek. Szinte képtelenségnek hangzik most, a mi rendünkben, ha a munkaerőről mint áruról és a munkások „bérbevételéről"* beszélünk, mintha a termelési eszközök birtokában levő munkásosztály önmagát „venné bérbe" és saját magának adná el munkaerejét. Épp ilyen furcsa ma „szükséges" és „többlet"-munkáról beszélni: mintha a mi viszonyaink között a munkások munkája, amelyet a termelés kibővítésére, a közoktatás, az egészségvédelem fejlesztésére, a honvédelem megszervezésére stb. a társadalom rendelkezésére bocsátanak, nem volna ugyanolyan szükséges a ma hatalmon levő munkásosztály számára, mint a munkás és családja személyes szükségleteinek fedezésére fordított munka.

* Az orosz „najom" szó jelentése: bérbevétel, „najom rabocsevo" — a munkás felvétele, de szószerint: a munkás „bérbevétele"; oroszul „bérmunkás" — „najomnij rabocsij", ami szószerint „bérbevett munkást" jelent. — *Ford.*

Meg kell jegyeznem, hogy Marx „A gothai program kritikája" című munkájában, amelyben már nem a kapitalizmussal, hanem egyebek között a kommunista társadalom első fokával foglalkozik, a társadalomnak a termelés kibővítésére, közoktatásra, egészségvédelemre, igazgatási költségekre, tartalékok képzésére stb. rendelkezésre bocsátott munkát épp olyan szükségesnek tekinti, mint a munkásosztály fogyasztási szükségleteinek fedezésére fordított munkát.

Azt hiszem, közgazdászainknak véget kell vetniök a régi fogalmak és a szocialista országunkban uralkodó új helyzet közötti diszharmóniának, felváltva a régi fogalmakat újakkal, amelyek megfelelnek az új helyzetnek.

Egy ideig tűrhettük ezt a diszharmóniát, de most elérkezett az ideje, hogy végre felszámoljuk.

3. AZ ÉRTÉKTÖRVÉNY KÉRDÉSE A SZOCIALIZMUSBAN

Néha ezt kérdezik: megvan-e és működik-e nálunk, a mi szocialista rendünkben, az értéktörvény?

Igen, megvan és működik. Ott, ahol van áru és árutermelés, szükségszerűen van értéktörvény is.

Az értéktörvény hatóköre nálunk mindenekelőtt az áruforgalomra, az adás-vétel útján történő árucserére, a főképpen személyes fogyasztási cikkeket felölelő cserére terjed ki. Itt, ezen a területen az értéktörvény — természetesen bizonyos korlátok között — megtartja szabályozó szerepét.

De az értéktörvény hatása nem korlátozódik az áruforgalom területére. Kiterjed a termelésre is. Igaz ugyan, hogy az értéktörvénynek szocialista termelésünkben nincs szabályozó jelentősége, de mégis hatással van a termelésre, s ezt figyelembe kell venni a termelés irányításakor. Azokat a fogyasztási cikkeket ugyanis, amelyek a termelési folyamatban elhasznált munkaerő pótlására szükségesek, nálunk az

értéktörvény hatásának alávetett árukként termelik és értékesítik. Éppen itt kezdődik az értéktörvény hatása a termelésre. Ezért időszerűek vállalatainkban az olyan kérdések, mint az önálló gazdaságos elszámolás és a jövedelmezőség kérdése, az önköltség kérdése, az árak kérdése stb. Ezért vállalatainknak nem lehet és nem szabad mellőzniök az értéktörvény számbavételét.

Jó ez? Nem rossz. Mai viszonyaink között ez valóban nem rossz, mert ez a körülmény gazdasági vezetőinket a termelés észszerű irányításának szellemében neveli, és fegyelmezi őket. Nem rossz, mert arra tanítja gazdasági vezetőinket, hogy számbavegyék a mennyiségeket a termelésben, pontosan számbavegyék ezeket, és ugyanolyan pontosan számbavegyék a reális dolgokat a termelésben, ne pedig légbőlkapott „tájékoztató adatokról" fecsegjenek. Nem rossz, mert arra tanítja gazdasági vezetőinket, hogy keressék, megtalálják és felhasználják a termelés rejtett tartalékait, s ne hagyják kárbaveszni azokat. Nem rossz, mert arra tanítja gazdasági vezetőinket, hogy rendszeresen javítsák a termelés módszereit, csökkentsék a termelés önköltségét, megvalósítsák az önálló gazdaságos elszámolást és a vállalatok jövedelmezőségére törekedjenek. Jó gyakorlati iskola ez, amely meggyorsítja gazdasági kádereink fejlődését, azt, hogy a fejlődés jelenlegi szakaszán a szocialista termelés igazi vezetőivé váljanak.

Nem az a baj, hogy az értéktörvény nálunk hat a termelésre. A baj az, hogy gazdasági vezetőink és tervezőink — kevés kivétellel — nem ismerik eléggé az értéktörvény hatását, nem tanulmányozzák és nem tudják figyelembe venni számításaikban. Tulajdonképpen ezzel magyarázható az a zűrzavar, amely az árpolitika kérdésében még mindig uralkodik nálunk. Íme, egy példa a sok közül. Nemrégiben elhatározták, hogy a gyapottermelés érdekében rendezik a gyapot és a gabona árának arányát, pontosan megállapítják, milyen áron adnak el gabonát a gyapottermelőknek és felemelik az államnak beadott gyapot árát. Ezzel kapcsolatban

gazdasági vezetőink és tervezőink olyan javaslattal álltak elő, amely ámulatba ejtette a Központi Bizottság tagjait, mert e javaslat szerint egy tonna gabona ára majdnem azonos lett volna egy tonna gyapot árával, s emellett egy tonna gabona árát egyenlőnek vették egy tonna kenyér árával. A Központi Bizottság tagjainak arra a megjegyzésére, hogy egy tonna kenyér árának magasabbnak kell lennie egy tonna gabona áránál az őrlési és sütési költségek miatt, és hogy a gyapot általában sokkal drágább, mint a gabona, amiről a gyapot és a gabona világpiaci árai is tanuskodnak, a javaslat szerzői semmi értelmes választ nem tudtak adni. A Központi Bizottság ezért arra kényszerült, hogy maga foglalkozzék az üggyel: csökkentette a gabonaárakat és felemelte a gyapotárakat. Mi lett volna, ha ezeknek az elvtársaknak a javaslata törvényerőre emelkedett volna? Tönkretettük volna a gyapottermelőket, és ma nem volna gyapotunk.

De vajjon azt jelenti-e mindez, hogy az értéktörvény hatásának ugyanolyan tere van nálunk, mint a kapitalizmusban, hogy az értéktörvény nálunk a termelés szabályozója? Nem, nem azt jelenti. A valóságban az értéktörvény hatóköre a mi gazdasági rendünkben szigorúan korlátozott és megszabott keretek közé van szorítva. Arról már beszéltünk, hogy az árutermelés hatóköre a mi rendünkben korlátozott és keretek közé van szorítva. Ugyanezt kell mondanunk az értéktörvény hatóköréről is. Kétségtelen, hogy mivel nálunk megszűnt a termelési eszközök magántulajdona és társadalmasítottuk a termelési eszközöket mind a városban, mind a falun, ez szükségképpen korlátozza az értéktörvény hatókörét és a termelésre gyakorolt hatásának fokát.

Ugyanebben az irányban hat a népgazdaság tervszerű (arányos) fejlődésének törvénye is, amely felváltotta a konkurrenciának és a termelés anarchiájának törvényét.

Ugyanebben az irányban hatnak éves és ötéves terveink, és általában egész gazdaságpolitikánk, amely a népgazdaság

tervszerű fejlődése törvényének követelményeire támaszkodik.

Mindez együttvéve arra vezet, hogy az értéktörvény hatóköre nálunk szűk korlátok közé van szorítva, és hogy a mi rendünkben az értéktörvény nem lehet a termelés szabályozója.

Éppen ezzel magyarázható az a „meglepő" tény, hogy szocialista termelésünk szakadatlan és rohamos fejlődése ellenére az értéktörvény nálunk nem vezet túltermelési válságokra, míg ugyanez az értéktörvény, amelynek a kapitalizmusban kiterjedt hatóköre van, annak ellenére, hogy a kapitalista országokban a termelés lassú ütemben fejlődik, periódikus túltermelési válságokra vezet.

Azt mondják, hogy az értéktörvény állandó törvény, mely a történelmi fejlődés minden időszakában feltétlenül érvényes, és ha az értéktörvény a kommunista társadalom második fokának időszakában elveszti is érvényét, mint a csereviszonyok szabályozója, a fejlődésnek ezen a fokán is érvényben marad, mint a különböző termelési ágak közötti viszonyok szabályozója, mint a termelési ágak közötti munkaelosztás szabályozója.

Ez teljesen helytelen. Az érték, éppúgy mint az értéktörvény, történelmi kategória, amely az árutermelés fennállásával függ össze. Az árutermelés eltűnésével eltűnik az érték is, az értékformákkal együtt, valamint az értéktörvény is.

A kommunista társadalom második fokán a termékek előállítására fordított munka mennyiségét nem kerülőúton, nem az érték és az értékformák közvetítésével fogják mérni, amint ez az árutermelés idején történik, hanem egyenesen és közvetlenül — a termékek előállítására fordított idő mennyiségével, órák számával. Ami pedig a munkaelosztást illeti, a termelési ágak közötti munkaelosztást nem az értéktörvény fogja szabályozni, amely addigra érvényét veszti, hanem a társadalom termékszükségletének növekedése. Ez olyan társadalom lesz, amelyben a termelést

a társadalom szükségletei fogják szabályozni, a társadalom szükségleteinek nyilvántartása pedig elsőrendű jelentőségre tesz szert a tervező szervek szempontjából.

Teljesen helytelen az az állítás is, hogy mai gazdasági rendünkben, a kommunista társadalom fejlődésének első fokán az értéktörvény szabályozza a különböző termelési ágak közötti munkaelosztás „arányát".

Ha ez igaz volna, akkor érthetetlen, hogy nálunk miért nem fejlesztik minden erővel a könnyűipart, mint a legjövedelmezőbb ipart, különösen a nehéziparral szemben, amely gyakran kevésbbé jövedelmező, néha pedig egyáltalán nem jövedelmező.

Ha ez igaz volna, akkor érthetetlen, hogy miért nem zárnak be nálunk több, ma még nem jövedelmező nehézipari vállalatot, amelyekben a munkások munkája nem jár a „kellő eredménnyel", és miért nem létesítenek új, feltétlenül jövedelmező könnyűipari vállalatokat, amelyekben a munkások munkája „nagy eredménnyel" járhatna.

Ha ez igaz volna, akkor érthetetlen, hogy miért nem viszik át nálunk a munkásokat a kevéssé jövedelmező, bár a népgazdaság számára igen szükséges vállalatokból jövedelmezőbb vállalatokba, az értéktörvénynek megfelelően, amely állítólag szabályozza a termelési ágak közötti munkaelosztás „arányát"?

Nyilvánvaló, hogy ha ezekre az elvtársakra hallgatnánk, le kellene mondanunk a termelési eszközök termelésének elsőbbségéről a fogyasztási cikkek termelése javára. Márpedig mit jelent a termelési eszközök termelésének elsőbbségéről való lemondás? Ez azt jelenti, hogy elvágjuk népgazdaságunk szakadatlan fejlődésének lehetőségét, mert lehetetlen a népgazdaság szakadatlan fejlődésének megvalósítása, ha nem valósítjuk meg egyúttal a termelési eszközök termelésének elsőbbségét.

Ezek az elvtársak elfelejtik, hogy az értéktörvény csak a kapitalizmusban, a termelési eszközök magántulajdona

mellett, a konkurrencia, a termelés anarchiája, a túltermelési válságok mellett lehet a termelés szabályozója. Elfelejtik, hogy az értéktörvény hatókörét nálunk korlátozza a termelési eszközök társadalmi tulajdona, a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének hatása, következésképpen korlátozzák éves és ötéves terveink is, amelyek megközelítően tükrözik ennek a törvénynek a követelményeit.

Egyes elvtársak ebből azt a következtetést vonják le, hogy a népgazdaság tervszerű fejlődésének törvénye és a népgazdaság tervezése érvényteleníti a termelés jövedelmezőségének elvét. Ez egyáltalán nem igaz. Éppen ellenkező a helyzet. Ha a jövedelmezőséget nem egyes vállalatok vagy termelési ágak szempontjából és nem egy év távlatában, hanem az egész népgazdaság szempontjából és, mondjuk, 10—15 év távlatában nézzük — ami az egyetlen helyes eljárás ebben a kérdésben —, akkor az egyes vállalatok vagy termelési ágak ideiglenes és nem tartós jövedelmezőségét össze sem lehet hasonlítani a tartós és állandó jövedelmezőségnek azzal a legmagasabb formájával, amelyet a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének hatása és a népgazdaság tervezése nyujt azzal, hogy megszabadít bennünket a gazdaságot romboló és a társadalomnak óriási anyagi kárt okozó periódikus gazdasági válságoktól, és biztosítja számunkra a népgazdaság szakadatlan és igen gyors ütemű fejlődését.

Röviden: nem lehet kétséges, hogy jelenlegi szocialista termelési viszonyaink között az értéktörvény nem lehet az „arányok szabályozója" a különböző termelési ágak közötti munkaelosztás terén.

4. A VÁROS ÉS A FALU, A SZELLEMI ÉS A FIZIKAI MUNKA KÖZÖTTI ELLENTÉT MEGSZÜNTETÉSÉNEK, VALAMINT A KÖZTÜK LEVŐ KÜLÖNBSÉGEK FELSZÁMOLÁSÁNAK KÉRDÉSE

Ez az alcím több, egymástól lényegesen különböző problémát érint, én azonban egy fejezetben foglalom össze ezeket a problémákat, nem azért, hogy összekeverjem őket, hanem kizárólag a kifejtés rövidsége kedvéért.

A város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság közötti ellentét megszüntetésének problémája régi probléma, amelyet Marx és Engels már régen felvetett. Ennek az ellentétnek a gazdasági alapja az, hogy a kapitalizmusban a város kizsákmányolja a falut, a parasztságot kisajátítják, és az ipar, a kereskedelem és a hitelrendszer fejlődésének egész menete tönkreteszi a falusi lakosság többségét. Ezért a kapitalizmusban a város és a falu közötti ellentétet érdekellentétnek kell tekinteni. Ezen a talajon jött létre a falu ellenséges érzülete a várossal és általában a „városi emberekkel" szemben.

Kétségtelen, hogy a kapitalizmusnak és a kizsákmányolás rendszerének megszüntetésével, a szocialista rendnek országunkban való megszilárdulásával el kellett tűnnie a város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság közötti érdekellentétnek is. Ez így is történt. Az a hatalmas segítség, amelyet a szocialista város, munkásosztályunk nyujtott parasztságunknak a földbirtokosok és a kulákság felszámolása terén, megszilárdította a talajt a munkásosztály és a parasztság szövetsége számára, a parasztságnak és kolhozainknak elsőrendű traktorokkal és egyéb gépekkel való rendszeres ellátása pedig barátsággá változtatta a munkásosztály és a parasztság szövetségét. Persze, a munkásság és a kolhozparasztság mégis két osztály, amelyek helyzetüket tekintve különböznek egymástól. De ez a különbség a legkevésbbé sem gyengíti barátságukat. Ellenkezőleg, érdekeik közösek, mind a kettőnek érdeke a szocialista rend megszilárdulása és a kommuniz-

mus győzelme. Ezért nem csoda, hogy annak az egykori bizalmatlanságnak, hát még a gyűlöletnek, amelyet a falu érzett a város iránt, nyoma sem maradt.

Mindez azt jelenti, hogy a város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság ellentétének talaját mostani, szocialista rendünk már megszüntette.

Ez persze nem jelenti azt, hogy a város és a falu közti ellentét megszűnésének „a nagyvárosok pusztulására" kell vezetnie (lásd Engels. „Anti-Dühring"). A nagyvárosok nem pusztulnak el, sőt új nagyvárosok keletkeznek, mint olyan központok, amelyekben a kultúra növekedése a legnagyobb, mint olyan központok, amelyek nemcsak a nagyiparnak, hanem a mezőgazdasági termékek feldolgozásának és az élelmiszeripar valamennyi ága hatalmas fejlődésének is központjai. Ez a körülmény megkönnyíti az ország kulturális felvirágzását és elvezet a városi és falusi életfeltételek kiegyenlítődéséhez.

Hasonló a helyzet a szellemi és fizikai munka közti ellentét megszüntetésének problémája terén is. Ez a probléma szintén ismert probléma, amelyet Marx és Engels már régen felvetett. A szellemi és fizikai munka közti ellentét gazdasági alapja a fizikai dolgozók kizsákmányolása a szellemi munkát végzők által. Közismert az a szakadás, amely a kapitalizmusban az üzemek fizikai dolgozói és a vezető személyzet között fennáll. Tudjuk, hogy ennek a szakadásnak az alapján fejlődött ki a munkások ellenséges magatartása az igazgatóval, a művezetővel, a mérnökkel és a műszaki személyzet többi képviselőjével, mint ellenségeivel szemben. Érthető, hogy a kapitalizmusnak és a kizsákmányolás rendszerének megszüntetésével el kellett tűnnie a fizikai és a szellemi munka közötti érdekellentétnek is. És mostani szocialista rendünkben valóban el is tűnt. Most a fizikai dolgozók és a vezetők nem ellenségek, hanem társak, barátok, az egységes termelő kollektíva tagjai, akiknek létérdekük a termelés sikeres menete és megjavítása. Egykori ellenségeskedésüknek nyoma sem maradt.

Egészen más jellegű a város (az ipar) és a falu (a mezőgazdaság), a fizikai és szellemi munka közti különbségek eltűnésének problémája. Ezt a problémát a marxizmus klasszikusai nem vetették fel. Ez új probléma, amelyet szocialista építésünk gyakorlata vetett fel.

Nem kiagyalt probléma-e ez, van-e számunkra valamilyen gyakorlati vagy elméleti jelentősége? Nem, ezt a problémát nem lehet kiagyaltnak tekinteni. Ellenkezőleg, ez számunkra a legnagyobb mértékben komoly probléma.

Ha például a mezőgazdaság és az ipar közti különbséget nézzük, nálunk ez nemcsak abban áll, hogy a mezőgazdasági munka feltételei különböznek az ipari munka feltételeitől, hanem mindenekelőtt és főként abban, hogy nálunk az iparban a termelési eszközök és az előállított termékek össznépi tulajdona áll fenn, ezzel szemben a mezőgazdaságban nem össznépi tulajdon, hanem csoporttulajdon, kolhoztulajdon áll fenn. Már beszéltünk arról, hogy ez a körülmény az áruforgalom fenntartására vezet, hogy csakis az ipar és a mezőgazdaság közti e különbség eltűnésével tűnhet el az árutermelés, minden belőle folyó következménnyel együtt. Nem tagadható tehát, hogy a mezőgazdaság és az ipar közti ezen lényeges különbség eltűnése számunkra feltétlenül elsőrendű jelentőségű.

Ugyanezt kell mondanunk a szellemi munka és a fizikai munka közti lényeges különbség megszűnésének problémájáról is. Ez a probléma számunkra szintén elsőrendű jelentőségű. A tömegek szocialista versenyének kibontakozása előtt nálunk az ipar fejlődése döcögve haladt, sok elvtársunk még az iparfejlesztés üteme lassításának kérdését is felvetette. Ez főként azzal magyarázható, hogy a munkások kulturális és technikai színvonala nagyon alacsony volt, és messze elmaradt a műszaki személyzet színvonalától. A dolog azonban gyökeresen megváltozott az után, hogy a szocialista verseny nálunk tömeges jelleget öltött. Az ipar éppen ezután kezdett meggyorsult ütemben előrehaladni. Miért öltött a szocialista

verseny tömeges jelleget? Azért, mert a munkások között csoportostul akadtak olyan elvtársak, akik nem csupán a technikai minimumot sajátították el, hanem továbbmentek, felemelkedtek a műszaki személyzet színvonalára, korrigálni kezdték a technikusokat és a mérnököket, kezdték megdönteni a fennálló elavult normákat, új, korszerűbb normákat kezdtek bevezetni stb. Mi lenne, ha nem egyes munkáscsoportok, hanem a munkások többsége emelné fel kulturális és technikai színvonalát a mérnöki-technikusi személyzet színvonalára? Iparunk más országok ipara számára elérhetetlen magaslatra emelkedne. Nem tagadható tehát, hogy a szellemi és a fizikai munka közti lényeges különbség megszüntetése a munkások kulturális és technikai színvonalának a műszaki személyzet színvonalára való felemelése útján számunkra feltétlenül elsőrendű jelentőségű.

Egyes elvtársak azt állítják, hogy idővel nemcsak az ipar és a mezőgazdaság, a fizikai és a szellemi munka közötti lényeges különbség tűnik el, hanem *mindennemű* köztük levő különbség is eltűnik. Ez nem igaz. Az ipar és a mezőgazdaság közti lényeges különbség megszüntetése nem vezethet mindennemű köztük levő különbség megszüntetésére. Némi — bár lényegtelen — különbség feltétlenül marad az ipari és a mezőgazdasági munkafeltételek különbségei miatt. Még az iparban sem mindenütt egyformák a munkafeltételek, ha a különböző iparágakat vesszük tekintetbe: így például a szénbányászok munkafeltételei különböznek a cipőgyár munkásainak munkafeltételeitől, az ércbányászok munkafeltételei különböznek a gépipari munkások munkafeltételeitől. Ha ez igaz, akkor annál inkább fenn kell maradnia bizonyos különbségnek az ipar és a mezőgazdaság között.

Ugyanezt kell mondanunk a szellemi munka és a fizikai munka közötti különbségről is. A köztük levő lényeges különbség — értve rajta a kulturális és technikai színvonalban mutatkozó szakadékot — feltétlenül eltűnik. De némi — bár lényegtelen — különbség mégiscsak megmarad, már csak

azért is, mert az üzemek vezető dolgozóinak munkafeltételei és a munkások munkafeltételei nem egyformák.

Azok az elvtársak, akik ennek az ellenkezőjét állítják, nyilván arra az egyes beszédeimben és cikkeimben szereplő ismert megfogalmazásra támaszkodnak, ahol az ipar és a mezőgazdaság, a szellemi és a fizikai munka közti különbség megszűnéséről van szó, azon fenntartás nélkül, hogy a *lényeges* különbség megszűnéséről, nempedig minden különbség megszűnéséről van szó. Az elvtársak éppen így értették ezt a megfogalmazást, feltételezve, hogy az mindennemű különbség megszűnését jelenti. Ez azonban azt jelenti, hogy a megfogalmazás nem volt pontos, nem volt kielégítő. Ezt a megfogalmazást sutba kell dobni és más megfogalmazással kell felcserélni, amely az ipar és a mezőgazdaság, a szellemi és a fizikai munka közti lényeges különbségek megszűnéséről és a lényegtelen különbségek megmaradásáról szól.

5. AZ EGYEDÜLI VILÁGPIAC SZÉTESÉSÉNEK ÉS A KAPITALISTA VILÁGRENDSZER VÁLSÁGA ELMÉLYÜLÉSÉNEK KÉRDÉSE

A második világháború, valamint gazdasági következményei legfontosabb gazdasági eredményének az egyedüli, mindent átfogó világpiac szétesését kell tekinteni. Ez a körülmény megszabta a kapitalista világrendszer általános válságának további elmélyülését.

Magát a második világháborút is ez a válság szülte. A háború idején egymással hajbakapott két kapitalista koalíció mindegyike arra számított, hogy szétzúzza ellenfelét és kivívja a világuralmat. A háborúban kerestek kivezető utat a válságból. Az Amerikai Egyesült Államok arra számított, hogy kiüti a sorból legveszélyesebb konkurrenseit, Németországot és Japánt, megkaparintja a külföldi piacokat, a világ nyersanyagforrásait és kivívja a világuralmat.

A háború azonban nem igazolta ezeket a reményeket. Németország és Japán ugyan kidőlt a sorból mint a három fő kapitalista ország — az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország — konkurrense. Ugyanakkor azonban a kapitalista rendszerből kiváltak Kína és az európai népi demokratikus országok, amelyek a Szovjetunióval együtt megalakították a kapitalizmus táborával szembenálló egységes és hatalmas szocialista tábort. A két ellentétes tábor létezésének gazdasági eredménye az volt, hogy szétesett az egyedüli, mindent átfogó világpiac, aminek következtében most két, egymással szintén szembenálló, párhuzamos világpiac van.

Megjegyzendő, hogy az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország maga segítette elő — persze, akarata ellenére — az új, párhuzamos világpiac kialakulását és megszilárdulását. Gazdasági blokád alá vették a Szovjetuniót, Kínát és az európai népi demokratikus országokat, amelyek nem léptek be a „Marshall-terv" rendszerébe, s azt gondolták, hogy ezzel megfojtják őket. A valóságban azonban nem megfojtás, hanem az új világpiac megszilárdulása lett belőle.

A dolog lényege azonban természetesen nem a gazdasági blokád, hanem az, hogy a háborúutáni időszakban ezek az országok gazdaságilag tömörültek, megteremtették a gazdasági együttműködést és kölcsönös segélynyujtást. Ennek az együttműködésnek a tapasztalata mutatja, hogy egyetlen kapitalista ország sem tudna a népi demokratikus országoknak olyan igazi és magas műszaki színvonalú segítséget nyujtani, amilyet a Szovjetunió nyujt nekik. Nemcsak arról van szó, hogy ez a segítség a lehető legolcsóbb és műszakilag elsőrendű. Elsősorban arról van szó, hogy ennek az együttműködésnek alapja a kölcsönös segítésnek és a közös gazdasági fellendülés elérésének őszinte vágya. Az eredmény az, hogy ezekben az országokban az ipar igen gyors ütemben fejlődik. Bátran mondhatjuk, hogy az ipar fejlődésének ilyen ütemével hamarosan sor kerül arra, hogy

ezeknek az országoknak nemcsak hogy nem lesz szükségük áruimportra a kapitalista országokból, hanem maguk érzik majd szükségét, hogy külföldön helyezzék el termelésük árufeleslegeit.

Ebből azonban az következik, hogy a fő kapitalista országok (az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország) számára nem bővülni, hanem szűkülni fog a világ erőforrásai kiaknázásának szférája, hogy a világ felvevőpiacának feltételei ez országok számára rosszabbodni fognak, az üzemek kapacitásának kihasználása pedig ezekben az országokban csökkenni fog. Tulajdonképpen ebben rejlik a kapitalista világrendszer általános válságának a világpiac szétesésével kapcsolatos elmélyülése.

Érzik ezt maguk a kapitalisták is, mert nehéz nem megérezni olyan piacok elvesztését, mint a Szovjetunió és Kína. Igyekeznek ezeket a nehézségeket a „Marshall-tervvel", a koreai háborúval, a fegyverkezési hajszával, az ipar militarizálásával ellensúlyozni. Ez azonban nagyon hasonlít arra, amikor a fuldokló szalmaszálba kapaszkodik.

E helyzettel kapcsolatban a közgazdászok előtt két kérdés merült fel:

a) Lehet-e azt állítani, hogy még mindig érvényben van Sztálinnak az az ismert tétele, amelyet a második világháború előtt fogalmazott meg, és amely szerint a piacok a kapitalizmus általános válsága időszakában viszonylag szilárdak?

b) Lehet-e azt állítani, hogy még mindig érvényben van Leninnek az az ismert tétele, amelyet 1916 tavaszán fogalmazott meg és amely szerint a kapitalizmus rothadása ellenére „a kapitalizmus egészben véve hasonlíthatatlanul gyorsabban fejlődik, mint azelőtt"?

Azt hiszem, ezt nem lehet állítani. A második világháborúval kapcsolatban létrejött új feltételekre való tekintettel azt kell mondanunk, hogy mindkét tétel érvényét vesztette.

6. A KAPITALISTA ORSZÁGOK KÖZTI HÁBORÚ ELKERÜLHETETLENSÉGÉNEK KÉRDÉSE

Egyes elvtársak azt állítják, hogy a második világháború után kialakult új nemzetközi feltételek következtében a kapitalista országok közti háborúk nem elkerülhetetlenek többé. Úgy vélik, hogy a szocializmus tábora és a kapitalizmus tábora közti ellentétek erősebbek, mint a kapitalista országok közti ellentétek, hogy az Amerikai Egyesült Államok eléggé maga alá rendelte a többi kapitalista országot ahhoz, hogy ne engedje őket egymás ellen háborút viselni és egymást gyengíteni, úgy vélik, hogy a kapitalizmus vezető személyiségei az egész kapitalista világ komoly kárára vált két világháború tapasztalatából eleget okultak, semhogy újból egymásközti háborúba mernék belesodorni a kapitalista országokat, s hogy mindezek következtében a kapitalista országok közti háborúk nem elkerülhetetlenek többé.

Ezek az elvtársak tévednek. Látják a felszínen mozgó, kulső jelenségeket, de nem látják a mélyben ható erőket, amelyek, bár egyelőre észrevétlenül működnek, mégis meg fogják szabni az események menetét.

Látszólag minden „a legnagyobb rendben" van: az Amerikai Egyesült Államok kényszerítette Nyugat-Európát, Japánt és a többi kapitalista országot, hogy összébbhúzzák nadrágszíjukat; Németország (Nyugat-Németország), Anglia, Franciaország, Olaszország és Japán az Egyesült Államok karmai közé kerult és engedelmesen teljesíti parancsait. Helytelen lenne azonban azt gondolni, hogy „örökkön-örökké" minden „a legnagyobb rendben" maradhat, hogy ezek az országok a végtelenségig tűrni fogják az Egyesült Államok uralmát és jármát, nem próbálják meg, hogy az amerikaiak rabságából kiszabaduljanak és az önálló fejlődés útjára lépjenek.

Nézzük mindenekelőtt Angliát és Franciaországot.

Kétségtelen, hogy ezek imperialista országok. Kétségtelen, hogy az olcsó nyersanyag és a biztos felvevőpiac számukra elsőrendű jelentőségű. Feltételezhető-e, hogy ezek az országok a végtelenségig tűrni fogják a mai helyzetet, amikor az amerikaiak a „Marshall-terv" keretében nyujtott „segély" leple alatt befészkelik magukat Anglia és Franciaország gazdaságába, és igyekeznek az Egyesült Államok gazdaságának függvényévé tenni, amikor az amerikai tőke elhódítja az angol és francia gyarmatokon levő nyersanyagot és felvevőpiacokat, és ilymódon vészesen fenyegeti az angol és francia kapitalisták nagy profitjait? Nem helyesebb-e azt mondani, hogy a kapitalista Anglia, majd nyomában a kapitalista Franciaország, végülis kénytelen lesz kitépni magát az Egyesült Államok öleléséből és konfliktusba kerülni vele, hogy biztosítsa magának az önállóságot és persze a busás profitot?

Térjünk át a fő legyőzött országokra, Németországra (Nyugat-Németországra) és Japánra. Ezek az országok ma nyomorúságosan tengődnek az amerikai imperializmus csizmája alatt. Az amerikai megszállási „rendszer" bilincsbe verte iparukat és mezőgazdaságukat, kereskedelmüket, külés belpolitikájukat, egész életüket. De hiszen ezek az országok tegnap még imperialista nagyhatalmak voltak, amelyek Anglia, az Egyesült Államok és Franciaország uralmának alapjait Európában és Ázsiában megrendítették. Aki úgy véli, hogy ezek az országok nem kísérlik meg, hogy újból talpraálljanak, szétzúzzák az Egyesült Államok „rendszerét", s erőszakkal kitörjenek az önálló fejlődés útjára — az csodákban hisz.

Azt mondják, a kapitalizmus és a szocializmus közötti ellentétek erősebbek, mint a tőkés országok közti ellentétek. Ez elméletileg természetesen helyes. Ez nemcsak most, napjainkban helyes, helyes volt a második világháború előtt is. S ezt többé-kevésbbé megértették a tőkés országok vezetői is. És a második világháború mégsem a Szovjetunió elleni hábo-

rúval, hanem a tőkés országok egymásközti háborújával kezdődött. Miért? Először azért, mert a Szovjetunió, a szocializmus országa elleni háború veszélyesebb a kapitalizmus számára, mint a tőkés országok egymásközti háborúja, minthogy a tőkés országok közti háború csupán azt a kérdést veti fel, hogy mely tőkés országok uralkodjanak a többi tőkés ország felett, a Szovjetunió elleni háborúban viszont feltétlenül magának a kapitalizmusnak a léte forogna kockán. Másodszor azért, mert a tőkések, habár „propaganda" céljából a Szovjetunió agresszivitásáról üvöltöznek, maguk sem hisznek agresszivitásában, mivel számításba veszik a Szovjetunió békés politikáját, és tudják, hogy a Szovjetunió nem támadja meg a kapitalista országokat.

Az első világháború után is úgy vélték, hogy Németország végérvényesen kidőlt a sorból, mint ahogy egyes elvtársak most úgy vélik, hogy Japán és Németország végérvényesen kidőlt a sorból. Akkor is arról beszéltek és lármáztak a sajtóban, hogy az Amerikai Egyesült Államok kényszerítette Európát, hogy összébbhúzza a nadrágszíját, hogy Németország nem tud többé talpraállni, hogy ezután már nem szükségszerű a háború a kapitalista országok között. Németország azonban ennek ellenére alig 15—20 esztendővel veresége után felemelkedett és nagyhatalomként állt talpra, kitört a rabságból és az önálló fejlődés útjára lépett. Jellemző egyébként, hogy éppen Anglia és az Amerikai Egyesült Államok segítette Németországot a gazdasági felemelkedésben és hadigazdasági potenciáljának növelésében. Az Egyesült Államok és Anglia, amikor Németországot segítette, hogy gazdaságilag felemelkedjék, természetesen arra gondolt, hogy a talpraállt Németországot a Szovjetunió ellen fordítsa, s felhasználja a szocializmus országa ellen. Németország azonban elsősorban az angol-francia-amerikai blokk ellen fordította erejét. És amikor a hitleri Németország hadat üzent a Szovjetuniónak, az angol-francia-amerikai blokk nemcsak hogy nem csatla-

kozott a hitleri Németországhoz, hanem ellenkezőleg, kénytelen volt koalícióra lépni a Szovjetunióval a hitleri Németország ellen.

Következésképpen, a kapitalista országoknak a piacokért vívott harca és az a vágya, hogy konkurrenseiket megfojtsák, gyakorlatilag erősebbnek bizonyult, mint a kapitalizmus tábora és a szocializmus tábora közti ellentétek.

Felmerül a kérdés, mi a biztosíték arra, hogy Németország és Japán nem áll újból talpra, nem próbál kitörni az amerikaiak rabságából, nem próbál önálló életet élni? Úgy gondolom, nincs ilyen biztosíték.

Ebből azonban az következik, hogy a kapitalista országok közti háborúk elkerülhetetlensége továbbra is fennáll.

Azt mondják, Leninnek azt a tételét, hogy az imperializmus elkerülhetetlenül háborúkat szül, elavultnak kell tekinteni, mert mostanában hatalmas népi erők nőttek fel, s ezek síkra szállnak a béke védelmében az új világháború ellen. Ez helytelen.

A mostani békemozgalomnak az a célja, hogy harcba vigye a néptömegeket a béke megvédéséért, az új világháború elhárításáért. Tehát nem az a célja, hogy megdöntse a kapitalizmust és megteremtse a szocializmust, hanem a béke megvédéséért vívott harc demokratikus céljaira korlátozódik. Ebben a tekintetben a béke megvédését célzó mostani mozgalom különbözik az első világháború időszakában az imperialista háborúnak polgárháborúvá való átváltoztatásáért folyt mozgalomtól, mert az utóbbi tovább ment és szocialista célokat tűzött ki.

Lehetséges, hogy a körülmények bizonyos összetalálkozása esetén a békéért vívott harc helyenkint a szocializmusért vívott harccá fejlődik, de ez már nem a mostani békemozgalom, hanem a kapitalizmus megdöntéséért folyó mozgalom lesz.

A legvalószínűbb, hogy a mostani békemozgalom, mint a béke megvédéséért folyó mozgalom, siker esetén elvezet

az *adott* háború elhárításához, ideiglenes elodázásához, az *adott* béke ideiglenes fennmaradásához, a kardcsörtető kormány lemondásához, és olyan kormánnyal való felváltásához, amely kész ideiglenesen fenntartani a békét. Ez természetesen jó. Sőt igen jó. De ahhoz mégsem elégséges, hogy egyszersmindenkorra megszűnjön a kapitalista országok közti háborúk elkerülhetetlensége. Nem elégséges, mert az imperializmus a békemozgalom mindezen sikere ellenére mégiscsak fennmarad, érvényben marad, — következésképpen érvényben marad a háborúk elkerülhetetlensége is.

Hogy véget vessünk a háborúk elkerülhetetlenségének, meg kell szüntetni az imperializmust.

7. A MODERN KAPITALIZMUS ÉS A SZOCIALIZMUS GAZDASÁGI ALAPTÖRVÉNYÉNEK KÉRDÉSE

Mint ismeretes, a kapitalizmus és a szocializmus gazdasági alaptörvényének kérdése többízben felmerült a vita során. Különféle vélemények hangzottak el róla, még egészen fantasztikusak is. Igaz ugyan, hogy a vita részvevőinek többsége gyengén reagált rá és ebben a kérdésben semmiféle döntést nem javasoltak. De a vita egyetlen részvevője sem tagadta, hogy ilyen törvények vannak.

Van-e a kapitalizmusnak gazdasági alaptörvénye? Igen, van. Miféle törvény ez, mik a jellemző vonásai? A kapitalizmus gazdasági alaptörvénye olyan törvény, amely a kapitalista termelés fejlődésének nem egy és nem is akármilyen oldalát, nem egyes és nem is akármilyen folyamatait, hanem ennek a fejlődésnek valamennyi fő oldalát és valamennyi fő folyamatát, tehát a kapitalista termelés mivoltát, lényegét határozza meg.

Vajjon nem az értéktörvény a kapitalizmus gazdasági alaptörvénye? Nem. Az értéktörvény mindenekelőtt az

árutermelés törvénye. Ez a törvény megvolt a kapitalizmus előtt is és továbbra is megvan, mint ahogy az árutermelés is megmarad, a kapitalizmus megdöntése után, például a mi országunkban, bár korlátozott hatókörrel. Az értéktörvény, amelynek a kapitalizmus feltételei között széles hatóköre van, persze nagy szerepet játszik a kapitalista termelés fejlődésében, de nemcsak hogy nem határozza meg a kapitalista termelés lényegét és a kapitalista profit alapjait, de még csak fel sem veti ezeket a problémákat. Éppen ezért nem lehet a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvénye.

Ugyanezen meggondolások alapján nem lehet a kapitalizmus gazdasági alaptörvénye a konkurrenciának és a termelés anarchiájának törvénye, vagy az a törvény, hogy a kapitalizmus különböző országokban egyenlőtlenül fejlődik.

Azt mondják, hogy az átlagprofitráta törvénye a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvénye. Ez nem igaz. A modern kapitalizmus, a monopolkapitalizmus nem elégedhet meg az átlagprofittal, amelynek a tőke szerves összetételének növekedése folytán ráadásul még süllyedő tendenciája is van. A modern monopolkapitalizmus nem átlagprofitot, hanem maximális profitot követel, mert ez elengedhetetlen ahhoz, hogy többé-kevésbbé rendszeresen megvalósíthassa a bővített újratermelést.

Leginkább megközelíti a kapitalizmus gazdasági alaptörvényének fogalmát az értéktöbblet-törvény, a tőkés profit létrejöttének és növekedésének törvénye. Ez a törvény valóban eleve meghatározza a tőkés termelés fő vonásait. Az értéktöbblet-törvény azonban túlságosan általános törvény, nem érinti a legmagasabb profitráta problémáját, márpedig a legmagasabb profitráta biztosítása a monopolkapitalizmus fejlődésének feltétele. Hogy ezt a hézagot kitöltsük, konkretizálnunk kell az értéktöbblet-törvényt, tovább kell fejlesztenünk a monopolkapitalizmus viszonyaira alkalmazva, figyelembevéve, hogy a monopolkapitalizmus

nem akármilyen profitot, hanem éppen maximális profitot követel. Éppen ez lesz a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvénye.

A modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének fő vonásait és követelményeit körülbelül így lehetne megfogalmazni: a maximális tőkés profit biztosítása az adott ország lakossága többségének kizsákmányolása, tönkretétele és nyomorbadöntése útján, más országok, különösen az elmaradott országok népeinek leigázása és rendszeres kifosztása útján, végül a legmagasabb profit biztosítása háborúk és a nemzetgazdaság militarizálása útján.

Azt mondják, hogy az átlagprofitot — a mai viszonyok között mégis teljesen elegendőnek lehetne tekinteni a kapitalista fejlődés számára. Ez nem igaz. Az átlagprofit a jövedelmezőség alsó határa, amely alatt a tőkés termelés lehetetlenné válik. De nevetséges lenne azt gondolni, hogy a modern monopolkapitalizmus főkolomposai gyarmatok elfoglalásával, népek leigázásával és háborúk kirobbantásával csupán az átlagprofit biztosítására törekednek. Nem, nem az átlagprofit, és nem is az extraprofit, amely rendszerint csak alig valamivel nagyobb az átlagprofitnál, hanem éppen a maximális profit a monopolkapitalizmus hajtóereje. Éppen a maximális profit megszerzésének szükségessége sarkalja a monopolkapitalizmust olyan kockázatos lépésekre, mint a gyarmatok és más elmaradott országok leigázása és rendszeres kifosztása, számos független ország függő országgá való változtatása, új háborúk szervezése, amelyek a modern kapitalizmus főkolomposai számára a maximális profitot biztosító legjobb „üzletet" jelentik, és végül mint a gazdasági világuralom kivívására irányuló kísérletek.

A kapitalizmus gazdasági alaptörvényének jelentősége egyebek között abban rejlik, hogy, meghatározva a tőkés termelési mód fejlődése terén mutatkozó legfontosabb jelenségeket, e termelési mód fellendüléseit és válságait, győzelmeit és vereségeit, erényeit és hibáit — ellentmondásos

fejlődésének egész folyamatát —, lehetővé teszi e jelenségek megértését és megmagyarázását.

Íme, egy a sok „meglepő" példa közül.

Mindenki ismeri a kapitalizmus történetéből és gyakorlatából azokat a tényeket, amelyek megmutatják, mily rohamosan fejlődött a technika a kapitalizmusban, amikor a tőkések mint a haladó technika zászlóvivői, mint forradalmárok lépnek fel a termelés technikájának fejlesztése terén. De ismerünk másfajta tényeket is, amelyek azt mutatják, hogy a technika fejlődését megállítják a kapitalizmusban, amikor a tőkések mint reakciósok lépnek fel az új technika fejlesztése terén és gyakran a kézi munkára térnek át.

Mivel magyarázható ez a kirívó ellentmondás? Csakis a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényével magyarázható, vagyis a maximális profit megszerzésének szükségességével. A kapitalizmus az új technika mellett van, amikor ez a technika a legnagyobb profittal kecsegtet. A kapitalizmus az új technika ellen és a kézi munkára való áttérés mellett van, amikor az új technika többé nem kecsegtet a legnagyobb profittal.

Ez a helyzet a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényével.

Van-e a szocializmusnak gazdasági alaptörvénye? Igen, van. Miben rejlenek e törvény lényeges vonásai és követelményei? A szocializmus gazdasági alaptörvényének lényeges vonásait és követelményeit körülbelül így lehetne megfogalmazni: az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása a szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan növekedése és tökéletesedése útján.

Tehát: a maximális profit biztosítása helyett — a társadalom anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása; a termelésnek fellendüléstől válságig, válságtól fellendülésig tartó megszakításokkal végbemenő fejlődése helyett — a termelés szakadatlan fejlődése; a tech-

nika fejlődésének periódikus megszakadásai helyett, amelyek a társadalom termelőerőinek elpusztításával járnak együtt — a termelés szakadatlan tökéletesedése a legfejlettebb technika alapján.

Azt mondják, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvénye a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye. Ez nem igaz. A népgazdaság tervszerű fejlődése, tehát a népgazdaság tervezése is, amely többé-kevésbbé hűen tükrözi ezt a törvényt, önmagában semmit sem adhat, ha nem tudjuk, hogy milyen feladat érdekében valósul meg a népgazdaság tervszerű fejlődése, vagy ha a feladat nem világos. A népgazdaság tervszerű fejlődésének törvénye csak abban az esetben járhat a kellő eredménnyel, ha van feladat, amelynek végrehajtása érdekében a népgazdaság tervszerű fejlődése megvalósul. Ezt a feladatot maga a népgazdaság tervszerű fejlődésének törvénye nem adhatja meg. Még kevésbbé adhatja meg a népgazdaság tervezése. Ezt a feladatot a szocializmus gazdasági alaptörvénye tartalmazza fentebb kifejtett követelményei formájában. Ezért a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének hatása csak abban az esetben érvényesülhet teljesen, ha az a szocializmus gazdasági alaptörvényére támaszkodik.

Ami a népgazdaság tervezését illeti, az csak két feltétellel érhet el pozitív eredményeket: *a)* ha helyesen tükrözi a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének követelményeit, *b)* ha mindenben alkalmazkodik a szocializmus gazdasági alaptörvényének követelményeihez.

8. EGYÉB KÉRDÉSEK

1. A gazdaságonkívüli kényszer kérdése a feudalizmusban.

A gazdaságonkívüli kényszernek természetesen volt szerepe a feudális földbirtokosok gazdasági hatalmának meg-

szilárdításában, de nem ez, hanem a feudális földtulajdon volt a feudalizmus alapja.

2. A kolhozporta személyi tulajdonának kérdése.

Helytelen volna a tankönyvtervezetben olyasmit írni, hogy „minden egyes kolhozportának személyi használatában van tehene, birkája, kecskéje, sertése és baromfija". A valóságban, mint ismeretes, a tehén, a sertés, a baromfi stb. a kolhozportának nem személyi használatában, hanem személyi *tulajdonában* van. A „személyi használatában" kifejezést úgylátszik a mezőgazdasági artel minta-alapszabályzatából vették. A mezőgazdasági artel minta-alapszabályzatába azonban hiba csúszott be. A Szovjetunió Alkotmánya, amelyet gondosabban dolgoztak ki, mást mond, mégpedig a következőket:

„Minden egyes kolhozportának . . . személyi tulajdonában háztáji mellékgazdasága, lakóháza, haszonállata, baromfija és kisebb mezőgazdasági felszerelése van."

Ez természetesen helyes.

Ezenkívül részletesebben meg kellene mondani, hogy minden kolhoztagnak személyi tulajdonában van egytől legfeljebb — a helyi viszonyoktól függően — ennyi meg ennyi számú tehene, egytől legfeljebb — szintén a helyi viszonyoktól függően — ennyi meg ennyi számú birkája, kecskéje, sertése és korlátlan számú baromfija (kacsája, libája, tyúkja, pulykája).

Ezek a részletek nagyjelentőségűek külföldi elvtársaink számára, akik pontosan akarják tudni, tulajdonképpen mi is maradt a kolhozporta személyi tulajdonában mezőgazdaságunk kollektivizálása után.

3. A parasztok által a földbirtokosoknak fizetett haszonbér értékének és a földvásárlási kiadások értékének kérdése.

A tankönyvtervezet azt mondja, hogy a föld államosítása eredményeként „a parasztság megszabadult évente

mintegy ötszázmillió rubel haszonbértől, amelyet a földbirtokosoknak fizetett" (meg kell mondani: „aranyban"). Ezt az adatot pontosabban meg kellene állapítani, mert szerintem nem az egész Oroszországban, hanem csak az oroszországi kormányzóságok többségében fizetett haszonbért vették figyelembe. Ezzel kapcsolatban szem előtt kell tartani, hogy Oroszország több határvidékén a haszonbért természetben fizették, amit a tankönyvtervezet szerzői nyilván nem vettek tekintetbe. Ezenkívül figyelembe kell venni, hogy a parasztság nemcsak a haszonbértől, hanem a földvásárláshoz szükséges évi kiadásoktól is mentesült. Figyelembe vették-e ezt a tankönyvtervezetben? Azt hiszem, hogy nem vették figyelembe, pedig figyelembe kellene venni.

4. A monopóliumok és az államgépezet összenövésének kérdése.

Az „összenövés" kifejezés nem megfelelő. Ez a kifejezés felületesen és leírólag megállapítja a monopóliumoknak és az államnak a közeledését, de nem tárja fel ennek a közeledésnek gazdasági értelmét. A dolog lényege abban van, hogy e közeledés folyamán nem egyszerű összenövés megy végbe, hanem az államapparátus alárendelése a monopóliumoknak. Éppen ezért az „összenövés" szót mellőzni kellene és az „államapparátus alárendelése a monopóliumoknak" szavakkal kellene helyettesíteni.

5. A gépek alkalmazásának kérdése a Szovjetunióban.

A tankönyvtervezet azt mondja, hogy a „Szovjetunióban a gépeket mindazokban az esetekben alkalmazzák, mikor azok munkát takarítanak meg a társadalomnak". Ez egyáltalán nem az, amit mondani kellene. Először is, a gépek a Szovjetunióban minden esetben munkát takarítanak meg a társadalomnak, tehát nem ismerünk olyan esetet, amikor a gépek a Szovjetunió viszonyai között nem takarítanak meg

munkát a társadalomnak. Másodszor, a gépek nem csupán munkát takarítanak meg, hanem egyúttal meg is könnyítik a dolgozók munkáját, és ezért a mi viszonyaink között, eltérően a kapitalizmus viszonyaitól, a munkások igen szívesen használják a gépeket a munkafolyamatban.

Éppen ezért azt kellene mondani, hogy gépeket sehol sem alkalmaznak olyan szívesen, mint a Szovjetunióban, mivel a gépek munkát takarítanak meg a társadalomnak és megkönnyítik a munkások munkáját, és mivel a Szovjetunióban nincs munkanélküliség, a munkások igen szívesen használják a gépeket a népgazdaságban.

6. A munkásosztály anyagi helyzetének kérdése a tőkés országokban.

Amikor a munkásosztály anyagi helyzetéről beszélnek, rendszerint a termelésben foglalkoztatott munkásokra gondolnak, és nem veszik számításba az úgynevezett munkanélküli tartaléksereg anyagi helyzetét. Helyes-e, ha ilyen módon vizsgálják a munkásosztály anyagi helyzetének kérdését? Azt hiszem, hogy nem helyes. Ha van munkanélküli tartaléksereg, amelynek tagjai nem élhetnek egyébből, mint munkaerejük eladásából, akkor a munkanélküliek feltétlenül a munkásosztály létszámába tartoznak, ha pedig a munkásosztály létszámába tartoznak, akkor nyomorúságos helyzetük feltétlenül befolyásolja a termelésben foglalkoztatott munkások anyagi helyzetét. Ezért úgy vélem, hogy a kapitalista országok munkásosztálya anyagi helyzetének jellemzésénél számításba kellene venni a munkanélküli munkások tartalékseregének helyzetét is.

7. A nemzeti jövedelem kérdése.

Azt hiszem, hogy a tankönyv tervezetébe *feltétlenül* fel kellene venni egy új fejezetet a nemzeti jövedelemről.

8. A tankönyv Leninről és Sztálinról, mint a szocializmus politikai gazdaságtanának megteremtőiről szóló külön fejezetének kérdése.

Úgy vélem, hogy „A szocializmusról szóló marxista tanítás. A szocializmus politikai gazdaságtanának megteremtése V. I. Lenin és I. V. Sztálin által" című fejezetet törölni kell a tankönyvből. Erre semmi szükség sincs a tankönyvben, mert nem mond semmi újat, és csak színtelen ismétlése annak, amit a tankönyv előző fejezeteiben részletesebben elmondottak.

Ami a többi kérdést illeti, nincs semilyen megjegyzésem Osztrovityanov, Leontyev, Sepilov, Gatovszkij és a többi elvtárs „javaslataihoz".

9. A POLITIKAI GAZDASÁGTAN MARXISTA TANKÖNYVÉNEK NEMZETKÖZI JELENTŐSÉGE

Azt hiszem, az elvtársak nem veszik figyelembe a politikai gazdaságtan marxista tankönyvének egész jelentőségét. A tankönyvre nemcsak a mi szovjet ifjúságunknak van szüksége. Különösen szüksége van rá minden ország kommunistáinak és a kommunistákkal rokonszenvező embereknek. Külföldi elvtársaink tudni akarják, hogyan szabadultunk meg a kapitalista rabságból, hogyan alakítottuk át országunk gazdaságát a szocializmus szellemében, hogyan értük el a parasztsággal való barátságot, hogyan értük el, hogy nemrég még szegény és gyenge országunk gazdag, hatalmas országgá változott, mik a kolhozok, miért nem szüntetjük meg az árutermelést, a pénzt, a kereskedelmet stb., annak ellenére, hogy a termelési eszközöket társadalmasítottuk. Mindezt sok mással együtt nem puszta kíváncsiságból akarják tudni, hanem azért, hogy tanuljanak tőlünk és felhasználják tapasztalatainkat országuk számára. Ezért a politikai gazdaságtan jó

marxista tankönyve megjelenésének nemcsak belpolitikai, hanem nagy nemzetközi jelentősége is van.

Következésképpen olyan tankönyvre van szükség, amely nemcsak országunkban, hanem külföldön is a forradalmi ifjúság kézikönyvéül szolgálhat. Ne legyen nagyon terjedelmes, mert a nagyon terjedelmes tankönyv nem lehet kézikönyv, és nehéz lesz elsajátítani, nehéz lesz vele megbirkózni. De tartalmaznia kell minden lényegeset, ami országunk gazdaságára, valamint a kapitalizmus és a gyarmatrendszer gazdaságára vonatkozik.

Egyes elvtársak a vita során azt javasolták, hogy vegyenek fel a tankönyvbe számos új fejezetet: a történészek — történelmi, a politikusok — politikai, a filozófusok — filozófiai, a közgazdászok — közgazdasági fejezeteket javasoltak. Ez azonban arra vezetne, hogy a tankönyv mérhetetlenül felduzzadna. Ez természetesen megengedhetetlen. A tankönyv felhasználja a történelmi módszert a politikai gazdaságtan problémáinak illusztrálására, de ez még nem jelenti azt, hogy a politikai gazdaságtan tankönyvét a gazdasági viszonyok történetévé változtassuk.

Ötszáz, legfeljebb hatszáz oldalas tankönyvre van szükségünk és nem nagyobbra. Ez lesz a marxista politikai gazdaságtan kézikönyve, — szép ajándék minden ország fiatal kommunistái számára.

Egyébként a legtöbb külföldi kommunista párt marxista fejlődésének nem elégséges színvonala folytán ilyen tankönyv az idősebb külföldi kommunista káderekneknek is nagy hasznára lehet.

10. A POLITIKAI GAZDASÁGTAN TANKÖNYVTERVEZETE MEGJAVÍTÁSÁNAK MÓDJAI

Egyes elvtársak a vita során nagyon buzgón „szapulták" a tankönyv tervezetét, szidták szerzőit a hibákért és hézagokért, azt állították, hogy a tervezet nem sikerült.

Ez nem igazságos. A tankönyvben persze vannak hibák és hézagok, ilyesmi majdnem mindig előfordul egy nagy munkában. De bármint van is, a vita részvevőinek túlnyomó többsége mégis elismerte, hogy a tankönyvtervezet alapja lehet a kiadandó tankönyvnek s csupán néhány módosításra és kiegészítésre szorul. Valóban, csak össze kell hasonlítani a tankönyvtervezetet a forgalomban levő politikai gazdaságtani tankönyvekkel, hogy arra a következtetésre jussunk, hogy a tankönyvtervezet színvonala jóval magasabb, mint a jelenlegi tankönyveké. Ez a tankönyvtervezet szerzőinek nagy érdeme.

Azt hiszem, hogy a tankönyvtervezet kijavítására egy nem nagyszámú bizottságot kellene kijelölni, amelynek nemcsak a tankönyv szerzői és nemcsak a vita részvevői többségének hívei volnának a tagjai, hanem a többség ellenfelei, a tankönyvtervezet heves bírálói is.

Jó volna, ha a bizottságba meghívnának egy tapasztalt statisztikust is az adatok ellenőrzésére és új statisztikai adatoknak a tervezetbe való felvételére, valamint egy tapasztalt jogászt a megfogalmazások pontosságának ellenőrzésére.

A bizottság tagjait ideiglenesen fel kellene menteni minden más munka alól, anyagi tekintetben teljesen ellátva őket, hogy minden erejüket a tankönyv munkálataira fordíthassák.

Ezenkívül egy, mondjuk, háromtagú szerkesztőbizottságot kellene kinevezni a tankönyv végleges szerkesztésére. Ez azért is szükséges, hogy elérjük a stílus egységét, amely sajnos nincs meg a tankönyvtervezetben.

A kész tankönyvet egy éven belül kell bemutatni a Központi Bizottságnak.

I. SZTÁLIN

1952 február 1.

VÁLASZ ALEKSZANDR ILJICS NOTKIN ELVTÁRSNAK

Notkin Elvtárs!

Nem siettem a válasszal, mert az Ön által felvetett kérdéseket nem tartom sürgőseknek. Annál kevésbbé, mert vannak más, sürgős kérdések, amelyek természetesen elvonják a figyelmet az Ön levelétől.

Pontonként válaszolok.

Az első pontot illetően.

A „Megjegyzések" tartalmazzák azt az ismert tételt, hogy a társadalom nem tehetetlen a tudomány törvényeivel szemben, hogy az emberek, miután megismerték a gazdasági törvényeket, felhasználhatják azokat a társadalom érdekében. Ön azt állítja, hogy ez a tétel nem terjeszthető ki más társadalmi alakulatokra, hogy ez csak a szocializmusban és a kommunizmusban lehet érvényes, hogy a gazdasági folyamatok ösztönös jellege, például a kapitalizmusban, nem ad lehetőséget a társadalomnak arra, hogy a gazdasági törvényeket a társadalom érdekében felhasználja.

Ez nem igaz. A polgári forradalom korszakában, például Franciaországban, a burzsoázia felhasználta a feudalizmus ellen azt az ismert törvényt, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével, megdöntötte a feudális termelési viszonyokat, új, burzsoá termelési viszonyokat teremtett, és ezeket a termelési viszo-

nyokat összhangba hozta a feudális rend méhében kifejlődött termelőerők jellegével. A burzsoázia ezt nem különleges képességei folytán tette, hanem azért, mert ez létérdeke volt. A feudális urak nem bárgyúságuk miatt szálltak szembe ezzel, hanem azért, mert létérdekük volt, hogy megakadályozzák e törvény megvalósítását.

Ugyanezt kell mondanunk az országunkban végbement szocialista forradalomról is. A munkásosztály felhasználta azt a törvényt, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniök a termelőerők jellegével, megdöntötte a burzsoá termelési viszonyokat, új, szocialista termelési viszonyokat teremtett és összhangba hozta őket a termelőerők jellegével. Ezt nem különleges képességei folytán tudta megtenni, hanem azért, mert ez létérdeke volt. A burzsoázia — amely haladó erőből, ami a polgári forradalom hajnalán volt, már ellenforradalmi erővé vált — minden módon ellenállást tanusított e törvény megvalósításával szemben, — ellenállást tanusított nem szervezetlensége folytán, és nem azért, mert a gazdasági folyamatok ösztönös jellege ellenállásra késztette, hanem főleg azért, mert létérdeke volt, hogy ez a törvény ne valósuljon meg.

Következésképpen:

1. a gazdasági folyamatok, gazdasági törvények felhasználása a társadalom érdekében bizonyos mértékben megtörténik nemcsak a szocializmusban és a kommunizmusban, hanem más alakulatokban is;

2. a gazdasági törvények felhasználásának osztálytársadalomban mindig és mindenütt osztályháttere van, és a gazdasági törvényeknek a társadalom érdekében való felhasználása terén a zászlóvivő mindig és mindenütt a haladó osztály míg a magukat túlélt osztályok ellenállást tanusítanak ezzel szemben.

Ebben a tekintetben egyfelől a proletariátus, másfelől más osztályok között, amelyek a történelem folyamán valamikor forradalmat hajtottak végre a termelési viszonyok-

ban, az a különbség, hogy a proletariátus osztályérdekei egybeolvadnak a társadalom túlnyomó többségének érdekeivel, mert a proletariátus forradalma nem a kizsákmányolás egyik vagy másik formájának megszüntetését, hanem minden kizsákmányolás megszüntetését jelenti, más osztályok forradalmai ellenben azáltal, hogy a kizsákmányolásnak csupán egyik vagy másik formáját szüntették meg, a társadalom többségének érdekeivel ellentétben álló szűk osztályérdekeik kereteire szorítkoztak.

A „Megjegyzésekben" szó van a gazdasági törvények felhasználásának — a társadalom érdekében való felhasználásának — osztályhátteréről. Ott az áll, hogy „eltérően a természettudomány törvényeitől, ahol egy új törvény felfedezése és alkalmazása többé-kevésbbé simán megy végbe, gazdasági téren egy olyan új törvény felfedezése és alkalmazása, amely a társadalom magukat túlélt erőinek érdekeit sérti, ezeknek az erőknek legerősebb ellenállásába ütközik". Ön azonban nem fordított erre figyelmet.

A második pontot illetően.

Ön azt állítja, hogy a termelési viszonyoknak a termelőerők jellegével való teljes összhangját csak a szocializmusban és a kommunizmusban lehet elérni, más alakulatokban pedig csak nemteljes összhang valósítható meg.

Ez nem igaz. A polgári forradalom utáni korszakban, amikor a burzsoázia lerombolta a feudális termelési viszonyokat és megteremtette a burzsoá termelési viszonyokat, feltétlenül voltak olyan időszakok, amikor a burzsoá termelési viszonyok teljesen összhangban voltak a termelőerők jellegével. Ellenkező esetben a kapitalizmus nem fejlődhetett volna olyan gyorsan, mint ahogyan a polgári forradalom után fejlődött.

Továbbá, nem szabad abszolút értelemben felfogni a „teljes összhang" kifejezést. Ezt nem szabad úgy érteni, hogy a szocializmusban a termelési viszonyok semmiképp sem maradnak el a termelőerők fejlődése mögött. A termelő-

erők a termelés legmozgékonyabb és legforradalmibb erői. Vitathatatlanul a termelési viszonyok előtt járnak a szocializmusban is. A termelési viszonyok csupán bizonyos idő mulva alakulnak át a termelőerők jellegének megfelelően.

Hogyan értsük hát ebben az esetben a „teljes összhang" kifejezést? Úgy, hogy a szocializmusban rendszerint nem kerül sor konfliktusra a termelési viszonyok és a termelőerők között, hogy a társadalomnak lehetősége van arra, hogy idejében összhangba hozza az elmaradó termelési viszonyokat a termelőerők jellegével. A szocialista társadalom meg tudja tenni ezt, mert nincsenek benne magukat túlélt osztályok, amelyek ellenállást szervezhetnének. Persze, a szocializmusban is akadnak elmaradó, tehetetlen erők, amelyek nem értik meg a termelési viszonyokban történő változtatások szükségességét, ezeket az erőket azonban természetesen nem nehéz leküzdeni anélkül, hogy konfliktusra kerülne sor.

A harmadik pontot illetően.

Az Ön fejtegetéseiből az következik, hogy az államosított vállalataink által termelt termelési eszközöket és mindenekelőtt munkaeszközöket Ön árunak tekinti.

Vajjon lehet-e a termelési eszközöket a mi szocialista rendünkben árunak tekinteni? Szerintem semmiképpen sem lehet.

Az áru a termelés olyan terméke, amelyet bármely vásárlónak eladnak, az áru eladásával pedig az árutulajdonos elveszti annak tulajdonjogát és a vásárló válik az áru tulajdonosává, aki azt újra eladhatja, elzálogosíthatja, vagy veszni hagyhatja. Illik-e ez a meghatározás a termelési eszközökre? Világos, hogy nem illik rájuk. Először is, a termelési eszközöket nem bármely vásárlónak „adják el", nem „adják el" még a kolhozoknak sem, az állam csupán elosztja azokat vállalatai között. Másodszor, a termelési eszközök tulajdonosa, az állam, amikor átadja azokat az egyik vagy a másik vállalatnak, a legkisebb mértékben sem

veszíti el, hanem ellenkezőleg, teljes mértékben megtartja a termelési eszközök tulajdonjogát. Harmadszor, a vállalatok igazgatói, akik termelési eszközöket kaptak az államtól, nemcsak hogy nem válnak azok tulajdonosaivá, hanem ellenkezőleg, őket a Szovjetállam mint meghatalmazottait erősíti meg, akik a termelési eszközöket az állam által megadott terveknek megfelelően használják fel.

Mint látható, a termelési eszközöket a mi rendünkben semmiképp sem lehet az áruk kategóriájába sorolni.

Miért beszélnek ebben az esetben a termelési eszközök értékéről, önköltségéről, áráról stb.?

Két okból.

Először, szükség van rá a kalkulációhoz, az elszámoláshoz, annak megállapításához, hogy vajjon a vállalat jövedelmező vagy ráfizetéses-e, szükséges a vállalat ellenőrzéséhez. Ez azonban a dolognak csupán formai oldala.

Másodszor, szükség van rá ahhoz, hogy a külkereskedelem érdekében el lehessen adni termelési eszközöket más államoknak. Itt, a külkereskedelem terén — de *csakis ezen a téren* — termelési eszközeink valóban áruk és valóban eladják őket (idézőjel nélkül).

Kitűnik tehát, hogy a külkereskedelmi forgalom terén a vállalataink által termelt termelési eszközök mind lényegileg, mind formailag megtartják az árujelleget, ugyanakkor azonban az országon belüli gazdasági forgalom terén a termelési eszközök elvesztik az árujelleget, nem áruk többé és kikerülnek az értéktörvény hatóköréből, s csupán az áruk külső burkát (kalkuláció stb.) tartják meg.

Mivel magyarázható ez a sajátszerűség?

A dolog úgy áll, hogy a mi szocialista viszonyaink között a gazdasági fejlődés nem forradalmi fordulatok útján, hanem fokozatos változások útján megy végbe, amikor a régi nem egyszerűen teljesen megszűnik, hanem az újhoz alkalmazkodva megváltoztatja lényegét, s csak a formáját tartja meg, az új pedig nem egyszerűen megsemmisíti a régit,

hanem áthatja a régit, megváltoztatja annak lényegét, annak funkcióit, de nem töri össze annak formáját, hanem az új fejlesztésére használja fel. Ez a helyzet nemcsak az árukkal, hanem a pénzzel is gazdasági forgalmunk terén, éppúgy, mint a bankokkal, amelyek ugyanakkor, amikor elvesztik régi funkcióikat és új funkciókra tesznek szert, megtartják a régi formát, amelyet a szocialista rend felhasznál.

Ha ezt a dolgot formális szempontból, a jelenségek felszínén végbemenő folyamatok szempontjából vizsgáljuk, arra a helytelen következtetésre juthatunk, hogy a kapitalizmus kategóriái érvényben maradnak gazdasági rendszerünkben. Ha viszont a dolgot marxista elemzéssel vizsgáljuk, amely szigorú különbséget tesz a gazdasági folyamat tartalma és formája között, a fejlődés mélyenjáró folyamatai és a felszíni jelenségek között, akkor arra az egyedül helyes következtetésre juthatunk, hogy a kapitalizmus régi kategóriáiból nálunk főként a forma, a külső megjelenés maradt meg, lényegükben azonban gyökeresen megváltoztak nálunk a szocialista népgazdaság fejlődése szükségleteinek megfelelően.

A negyedik pontot illetően.

Ön azt állítja, hogy az értéktörvény szabályozólag hat a mezőgazdaságban termelt és begyüjtési áron az államnak beadott „termelési eszközök" árára. Ön itt olyan „termelési eszközökre" gondol, mint a nyersanyag, például a gyapot. Hozzátehette volna ehhez a lent, a gyapjút és a többi mezőgazdasági nyersanyagot is.

Mindenekelőtt meg kell jegyeznem, hogy ebben az esetben a mezőgazdaság nem „termelési eszközöket" termel, hanem a termelési eszközök egyikét, a nyersanyagot termeli. Nem lehet játszani a „termelési eszközök" szavakkal. Amikor a marxisták termelési eszközök termeléséről beszélnek, mindenekelőtt a munkaeszközök termelésére gondolnak, —

azoknak a dolgoknak a termelésére, amelyek Marxnál úgy szerepelnek, mint „mechanikai munkaeszközök, amelyeknek összessége a termelés csont- és izomrendszerének nevezhető" és „a társadalmi termelés valamely korszakának jellegzetes ismertetőjeleit" alkotják. Aki egy kalap alá veszi a termelési eszközök egy részét (a nyersanyagot) és a termelési eszközöket, beleértve a munkaeszközöket is, az vétkezik a marxizmus ellen, mert a marxizmus abból indul ki, hogy a munkaeszközöknek meghatározó szerepük van valamennyi többi termelési eszközhöz képest. Köztudomású, hogy a nyersanyag magában véve nem termelhet munkaeszközöket — jóllehet egyes nyersanyagfajták a munkaeszközök termeléséhez mint anyagok szükségesek —, viszont semilyen nyersanyag sem állítható elő munkaeszközök nélkül.

Továbbá. *Szabályozó* hatás-e, mint ön állítja, Notkin elvtárs, az a hatás, amelyet az értéktörvény a mezőgazdaságban termelt nyersanyag árára gyakorol? Ez a hatás szabályozó lenne, ha nálunk megvolna a mezőgazdasági nyersanyagok árának „szabad" játéka, ha nálunk hatna a konkurrenciának és a termelés anarchiájának törvénye, ha nálunk nem volna tervgazdaság, ha a nyersanyagtermelést nem szabályozná a terv. Minthogy azonban ez a sok „ha" hiányzik népgazdaságunk rendszeréből, az értéktörvény hatása a mezőgazdasági nyersanyag árára semmiképpen sem lehet szabályozó. Először is, nálunk a mezőgazdasági nyersanyagok árai rögzített árak, amelyeket a terv állapít meg, nempedig „szabad" árak. Másodszor, a mezőgazdasági nyersanyag termelésének méreteit nem vakon ható és nem holmi véletlen elemek határozzák meg, hanem a terv. Harmadszor, a mezőgazdasági nyersanyag termeléséhez szükséges munkaeszközök nem egyes személyek vagy csoportok kezében, hanem az állam kezében összpontosulnak. Mi marad meg ezek után az értéktörvény szabályozó szerepéből? Kiderül, hogy magát az értéktörvényt szabályozzák a szocialista termelésre jellemző fentemlített tények.

Nem lehet tehát tagadni azt, hogy az értéktörvény hatással van a mezőgazdasági nyersanyagok árának alakulására, hogy az értéktörvény ennek az áralakulásnak egyik tényezője. De még kevésbbé lehet tagadni azt, hogy ez a hatás nem szabályozó és nem is lehet szabályozó.

Az ötödik pontot illetően.

A szocialista népgazdaság jövedelmezőségéről szólva „Megjegyzéseimben" ellenvetéseket tettem egyes elvtársaknak, akik azt állítják, hogy mivel tervszerű népgazdaságunk nem nagyon részesíti előnyben a jövedelmező vállalatokat, és megengedi, hogy e vállalatok mellett nem jövedelmező vállalatok is fennálljanak, ezzel agyoncsapja magát a jövedelmezőség elvét a gazdaságba. A „Megjegyzésekben" az áll, hogy az egyes vállalatok és termelési ágak szempontjából nézett jövedelmezőség össze sem hasonlítható azzal a magasabbrendű jövedelmezőséggel, amelyet a szocialista termelés nyujt nekünk azzal, hogy megszabadít bennünket a túltermelési válságoktól és biztosítja számunkra a termelés szakadatlan növekedését.

Helytelen lenne azonban ebből azt a következtetést levonni, hogy az egyes vállalatok és termelési ágak jövedelmezőségének nincs különösebb értéke és nem érdemli meg, hogy komoly figyelmet fordítsunk rá. Ez természetesen helytelen. Az egyes vállalatok és termelési ágak jövedelmezőségének óriási jelentősége van termelésünk fejlődése szempontjából. A jövedelmezőséget figyelembe kell venni mind az építés tervezésénél, mind a termelés tervezésénél. Ez gazdasági tevékenységünk ábécéje a fejlődés jelenlegi szakaszán.

A hatodik pontot illetően.

Nem világos, hogyan kell érteni a kapitalizmusra vonatkozó következő szavait: „bővített termelés erősen eltorzult formában". Meg kell mondanom, hogy ilyen termelés, amely tetejébe még bővített is, nincs a világon.

Nyilvánvaló, hogy miután a világpiac kettészakadt, és a fő kapitalista országok (az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország) számára szűkülni kezdett a világ erőforrásai kiaknázásának szférája, a kapitalizmus fejlődésének ciklikus jellege — a termelés növekedése és csökkenése — mégis meg kell hogy maradjon. De a termelés növekedése ezekben az országokban összeszűkült bázison fog végbemenni, mivel a termelés volumene ezekben az országokban csökkenni fog.

A hetedik pontot illetően.

A kapitalista világrendszer általános válsága az első világháború időszakában kezdődött, különösen annak következtében, hogy a Szovjetunió kivált a kapitalista rendszerből. Ez volt az általános válság első szakasza. A második világháború időszakában kibontakozott az általános válság második szakasza, különösen az után, hogy az európai és ázsiai népi demokratikus országok kiváltak a kapitalista rendszerből. Az első válságot az első világháború időszakában és a második válságot a második világháború időszakában nem úgy kell tekinteni, mint különálló, egymástól elszakított önálló válságokat, hanem mint a kapitalista világrendszer általános válságának fejlődési szakaszait.

Vajjon csak politikai vagy csak gazdasági válság-e a világkapitalizmus általános válsága? Sem az egyik, sem a másik. Ez a kapitalizmus világrendszerének általános, vagyis mindenoldalú válsága, amely kiterjed mind a gazdaságra, mind a politikára. Világos, hogy e válság alapja egyrészt a kapitalizmus világgazdasági rendszerének egyre fokozódó bomlása, másrészt pedig a kapitalizmusból kivált országok — a Szovjetunió, Kína és a többi népi demokratikus ország — növekvő gazdasági ereje.

I. SZTÁLIN

1952 április 21.

L. D. JAROSENKO ELVTÁRS HIBÁIRÓL

Az SzK(b)P Központi Bizottsága Politikai Irodájának tagjai Jarosenko elvtárstól nemrég egy 1952 március 20-án kelt levelet kaptak az ismeretes novemberi vita során tárgyalt közgazdasági kérdésekkel kapcsolatban. A levél írója panaszt tesz amiatt, hogy a vitával kapcsolatos alapvető összefoglaló dokumentumok, valamint Sztálin elvtárs „Megjegyzései" „egyáltalán nem tükrözik" Jarosenko elvtárs álláspontját. A levélben ezenkívül Jarosenko elvtárs azt javasolja, engedjék meg neki, hogy megírja „A szocializmus politikai gazdaságtanát" egy vagy másfél éven belül, és ehhez bocsássanak rendelkezésére két munkatársat.

Úgy vélem, hogy Jarosenko elvtárs panaszát is, javaslatát is, érdemileg meg kell vizsgálni.

Kezdjük a panasszal.

Szóval, mi is Jarosenko elvtárs „álláspontja", amelyet egyáltalán nem tükröznek a fentemlített dokumentumok.

I

JAROSENKO ELVTÁRS LEGFŐBB HIBÁJA

Ha két szóban akarjuk jellemezni Jarosenko elvtárs álláspontját, azt kell mondanunk, hogy ez az álláspont nem marxista — következésképpen mélységesen hibás.

Jarosenko elvtárs legfőbb hibája az, hogy eltávolodik a marxizmustól a termelőerőknek és a termelési viszonyoknak a társadalom fejlődésében betöltött szerepe kérdésében, túlozza a termelőerők szerepét, lekicsinyli a termelési viszonyok szerepét, és azzal végzi, hogy a szocializmusban fennálló termelési viszonyokat a termelőerők részének nyilvánítja.

Jarosenko elvtárs hajlandó elismerni a termelési viszonyok némi szerepét „az antagonisztikus osztályellentétek" viszonyai között, mivel itt a termelési viszonyok „ellentmondanak a termelőerők fejlődésének". Ezt a szerepet azonban negatív szerepre korlátozza, olyan tényező szerepére, amely fékezi, bénítja a termelőerők fejlődését. A termelési viszonyok más funkcióit, valamiféle pozitív funkcióit, Jarosenko elvtárs nem látja.

Ami a szocialista rendet illeti, ahol már nincsenek „antagonisztikus osztályellentétek" és ahol a termelési viszonyok „nem mondanak többé ellent a termelőerők fejlődésének", Jarosenko elvtárs úgy véli, hogy itt eltűnik a termelési viszonyok minden néven nevezendő önálló szerepe, a termelési viszonyok nem komoly tényezői többé a fejlődésnek és elnyelik őket a termelőerők, mint ahogy a részt elnyeli az egész. A szocializmusban „az emberek termelési viszonyai — mondja Jarosenko elvtárs — a termelőerők szervezetébe tartoznak, mint ennek a szervezetnek eszköze, mozzanata" (lásd Jarosenko elvtársnak a Központi Bizottság Politikai Irodájához intézett levelét).

Mi tehát ebben az esetben a szocializmus politikai gazdaságtanának fő feladata? Jarosenko elvtárs így válaszol: „A szocializmus politikai gazdaságtanának fő problémája tehát *nem az*, hogy a szocialista társadalomban élő emberek termelési viszonyait tanulmányozza, *hanem az*, hogy tudományos elméletet dolgozzon ki a termelőerőknek a társadalmi termelésben való megszervezéséről, a népgazdaság fejlődésének tervezéséről és fejlessze ezt az elméletet" (lásd Jarosenko elvtárs beszédét a vita plénumán).

Tulajdonképpen ezzel magyarázható, hogy Jarosenko elvtárs nem érdeklődik a szocialista rend olyan gazdasági kérdései iránt, mint a különböző tulajdonformák léte gazdasági rendszerünkben, az áruforgalom, az értéktörvény és így tovább, ezeket másodrangú kérdéseknek tartja, amelyek csupán skolasztikus vitákat idéznek elő. Nyiltan kijelenti, hogy a szocializmus általa megirandó politikai gazdaságtanában „a szocializmus politikai gazdaságtana egyik vagy másik kategóriájának — az értéknek, az árunak, a pénznek, a hitelnek stb. — szerepe körül folyó vitákat, amelyek nálunk gyakran skolasztikus jelleget öltenek, *helyettesítik* a termelőerőknek a társadalmi termelésben való észszerű megszervezéséről és e szervezés tudományos megalapozásáról szóló egészséges okfejtések" (lásd Jarosenko elvtárs beszédét a vita plénumának szekciójában).

Tehát: politikai gazdaságtan — gazdasági problémák nélkül.

Jarosenko elvtárs azt gondolja, hogy elég biztosítani „a termelőerők észszerű megszervezését", hogy a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet különösebb nehézségek nélkül menjen végbe. Úgy véli, hogy ez teljesen elegendő a kommunizmusba való átmenethez. Kereken kijelenti, hogy „a szocializmusban a kommunista társadalom felépítéséért folytatott fő harc nem egyéb, mint harc a termelőerők helyes megszervezéséért és a termelőerőknek a társadalmi termelésben való észszerű felhasználásáért" (lásd a vita plénumán mondott beszédét). Jarosenko elvtárs ünnepélyesen kinyilatkoztatja: „A kommunizmus nem más, mint a termelőerők legmagasabb fokú tudományos megszervezése a társadalmi termelésben."

Kiderül tehát, hogy a kommunista rend lényegét kimeríti „a termelőerők észszerű megszervezése".

Mindebből Jarosenko elvtárs azt a következtetést vonja le, hogy nem lehetséges egységes politikai gazdaságtan valamennyi társadalmi alakulat számára, hogy két politikai

gazdaságtannak kell lenni: egynek a szocializmus előtti társadalmi alakulatok számára, amelynek tárgya az emberek termelési viszonyainak tanulmányozása, és egy másiknak a szocialista rend számára, amelynek tárgya ne a termelési, vagyis gazdasági viszonyok tanulmányozása, hanem a termelő erők észszerű megszervezésével kapcsolatos kérdések tanulmányozása legyen.

Ez Jarosenko elvtárs álláspontja.

Mit mondhatunk erről az álláspontról?

Nem igaz, először is, az, hogy a termelési viszonyok a társadalom történetében egyesegyedül a termelőerők fejlődését bénító fék szerepét töltik be. Amikor a marxisták a termelési viszonyok fékező szerepéről beszélnek, nem akármilyen termelési viszonyokra gondolnak, hanem csak a régi termelési viszonyokra, amelyek már nincsenek összhangban a termelőerők növekedésével, és következésképpen fékezik a termelőerők fejlődését. A régi termelési viszonyokon kívül azonban, mint ismeretes, vannak új termelési viszonyok is, amelyek a régiek helyébe lépnek. Mondhatjuk-e, hogy az új termelési viszonyok a termelőerők fékjének szerepét töltik be? Nem, ezt nem mondhatjuk. Ellenkezőleg, az új termelési viszonyok azt a *fő* és döntő erőt alkotják, amely tulajdonképpen meg is határozza a termelőerők további, mégpedig erőteljes fejlődését, és amely nélkül a termelőerők tengődésre vannak kárhoztatva, mint ma a kapitalista országokban.

Senki sem tagadhatja szovjet iparunk termelőerőinek az ötéves tervek során végbement kolosszális fejlődését. Ez a fejlődés azonban nem következett volna be, ha 1917 októberében nem váltottuk volna fel a régi, kapitalista termelési viszonyokat új, szocialista termelési viszonyokkal. Ha nem következett volna be ez a forradalmi átalakulás országunk termelési, gazdasági viszonyaiban, a termelőerők nálunk ugyanúgy tengődnének, mint ahogy ma a kapitalista országokban tengődnek.

Senki sem tagadhatja mezőgazdaságunk termelőerői-

nek az elmult 20—25 év alatt végbement kolosszális fejlődését. Ez a fejlődés azonban nem következett volna be, ha a harmincas években nem váltottuk volna fel a régi, kapitalista termelési viszonyokat a falun új, kollektív jellegű termelési viszonyokkal. A termelési viszonyok e forradalmi átalakulása nélkül mezőgazdaságunk termelőerői ugyanúgy tengődnének, mint ahogy ma a kapitalista országokban tengődnek.

Az új termelési viszonyok természetesen nem maradhatnak és nem is maradnak örökké újak, idővel elavulnak és ellentétbe kerülnek a termelőerők további fejlődésével, elvesztik a termelőerők fő hajtóerejének szerepét és fékjükké válnak. Akkor az ilyen — már régivé lett — termelési viszonyok helyébe új termelési viszonyok lépnek, amelyeknek az a szerepük, hogy a termelőerők további fejlődésének fő hajtóereje legyenek.

A termelési viszonyok fejlődésének ez a sajátszerűsége — fejlődésük a termelőerők fékjének szerepéből a termelőerők fő hajtóerejének szerepébe, és a termelőerők fő hajtóerejének szerepéből a termelőerők fékjének szerepébe — a marxista materialista dialektika egyik fő eleme. Ezt ma tudja mindenki, aki csak valamit is konyít a marxizmushoz. De, mint kiderül, Jarosenko elvtárs nem tudja.

Nem igaz, másodszor, az, hogy a termelési, vagyis gazdasági viszonyok önálló szerepe eltűnik a szocializmusban, hogy a termelési viszonyokat elnyelik a termelőerők, hogy a szocializmusban a társadalmi termelés a termelőerők megszervezésére korlátozódik. A marxizmus a társadalmi termelést egyetlen egésznek tekinti, amelynek két egymástól elválaszthatatlan oldala van: a társadalom termelőerői (a társadalom viszonyai a természeti erőkhöz, amelyekkel harcolva megszerzi a szükséges anyagi javakat) és a termelési viszonyok (az emberek egymáshoz való viszonyai a termelési folyamatban). Ez a társadalmi termelés két különböző oldala, bár egymással elválaszthatatlan kapcsolatban vannak. És

éppen azért, mert ezek a társadalmi termelés különböző oldalai, hathatnak egymásra. Aki azt állítja, hogy ezek közül az oldalak közül az egyik elnyelheti és alkotó részévé változtathatja a másikat, az igen súlyosan vétkezik a marxizmus ellen.

Marx ezt mondja:

„A termelésben az emberek nemcsak a természetre hatnak, hanem egymásra is. Csak úgy termelhetnek, hogy meghatározott módon együttműködnek és tevékenységeiket kölcsönösen kicserélik. Hogy termelhessenek, meghatározott vonatkozásokba és viszonyokba lépnek egymással és behatásuk a természetre, termelésük csak ezek között a társadalmi vonatkozások és viszonyok között folyik le" (lásd K. Marx és F. Engels Művei. V. köt. 429. old., oroszul).

Következésképpen a társadalmi termelés két oldalból áll, amelyek, bármennyire elválaszthatatlan kapcsolatban vannak is egymással, mégis a különböző viszonyok két sorát tükrözik: az embereknek a természethez való viszonyait (termelőerők) és az emberek egymáshoz való viszonyait a termelési folyamatban (termelési viszonyok). Társadalmi termelés csak akkor van, ha megvan a termelés mindkét oldala, akár a szocialista rendről van szó, akár más társadalmi alakulatokról.

Jarosenko elvtárs nyilván nem ért teljesen egyet Marx-szal. Neki az a véleménye, hogy Marxnak ez a tétele nem alkalmazható a szocialista rendre. Éppen ezért azonosítja a szocializmus politikai gazdaságtanának problémáját a termelőerők észszerű megszervezésének feladatával, elvetve a termelési, gazdasági viszonyokat és elszakítva tőlük a termelőerőket.

Jarosenko elvtársnál tehát a marxista politikai gazdaságtan helyett olyasvalamit találunk, ami Bogdanov „Egyetemes szervezési tudományához" hasonlít.

Jarosenko elvtárs tehát átveszi azt a helyes gondolatot, hogy a termelőerők a termelés legmozgékonyabb és leg-

forradalmibb erői, de ezt a gondolatot a képtelenségig viszi, annak tagadásáig, hogy a termelési, a gazdasági viszonyoknak a szocializmusban bármilyen szerepük volna, és az élettel teljes társadalmi termelés helyett nála egyoldalú és sivár termelési technológiát találunk, olyasvalamit, mint a Buharin-féle „társadalmi-szervezési technika".

Marx ezt mondja:

„Életük társadalmi termelésében (vagyis az emberek életéhez szükséges anyagi javak termelésében. — I. Szt.) az emberek meghatározott, szükségszerű, saját akaratuktól független viszonyokba, termelési viszonyokba lépnek egymással, amelyek anyagi termelőerőik meghatározott fejlődési fokának felelnek meg. E termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális alapot, amelyen egy jogi és politikai felépítmény emelkedik, s amelynek a társadalmi tudat meghatározott formái felelnek meg" (lásd „A politikai gazdaságtan bírálatához", „Előszó").

Ez azt jelenti, hogy minden társadalmi alakulatnak, így a szocialista társadalomnak is, megvan a maga gazdasági alapja, amely az emberek termelési viszonyainak összességéből áll. Felmerül a kérdés, hogy mi a helyzet Jarosenko elvtársnál a szocialista rend gazdasági alapjával. Mint ismeretes, Jarosenko elvtárs a szocializmus termelési viszonyait mint többé-kevésbbé önálló területet már felszámolta, azt a keveset pedig, ami még megmaradt belőlük, belefoglalta alkatrészként a termelőerők megszervezésébe. Felmerül a kérdés, hogy van-e a szocialista rendnek saját gazdasági alapja. Nyilvánvaló, hogy amennyiben a szocializmusban a termelési viszonyok mint többé-kevésbbé önálló erő eltűntek, a szocialista rendnek nincsen saját gazdasági alapja.

Következésképpen: szocialista rend saját gazdasági alap nélkül. Ebből meglehetősen mulatságos dolog sül ki . . .

Lehetséges-e egyáltalán társadalmi rend anélkül, hogy saját gazdasági alapja volna? Jarosenko elvtárs nyilván azon

a véleményen van, hogy lehetséges. A marxizmus viszont azon a véleményen van, hogy ilyen társadalmi rend nincs a világon.

Nem igaz végül az, hogy a kommunizmus a termelőerők észszerű megszervezése, hogy a termelőerők észszerű megszervezése kimeríti a kommunista rend lényegét, hogy csak észszerűen meg kell szervezni a termelőerőket és különösebb nehézség nélkül át lehet menni a kommunizmusba. A mi irodalmunkban más meghatározása, más formulája van a kommunizmusnak, mégpedig a lenini formula: „A kommunizmus — Szovjethatalom plusz az egész ország villamosítása." Jarosenko elvtársnak nyilván nem tetszik a lenini formula és saját gyártmányú formulájával cseréli fel: „A kommunizmus nem más, mint a termelőerők legmagasabb fokú tudományos megszervezése a társadalmi termelésben."

Először is, senki sem tudja, mi is a termelőerőknek ez a Jarosenko elvtárs által reklámozott „legmagasabb fokú tudományos" vagy „észszerű" megszervezése, mi ennek a konkrét tartalma. Jarosenko elvtárs unos-untig ismételgeti ezt a mitikus formulát a vita plénumán, szakosztályaiban mondott beszédeiben, a Politikai Iroda tagjaihoz intézett levélben, de sehol egyetlen szóval sem próbálja megmagyarázni, tulajdonképpen hogyan is kell értelmezni a termelőerők „észszerű megszervezését", ami állítólag kimeríti a kommunista rend lényegét.

Másodszor, ha már választani kell a két formula között, akkor nem az egyedül helyes lenini formulát kell elvetni, hanem Jarosenko elvtárs nyilvánvalóan mondvacsinált és nem marxista úgynevezett formuláját, amely az „Egyetemes szervezési tudomány" Bogdanov-féle fegyvertárából származik.

Jarosenko elvtárs azt hiszi, hogy csak el kell érni a termelőerők észszerű megszervezését és máris megkapjuk a termékbőséget, máris átmentünk a kommunizmusba, a „mindenkinek munkája szerint" formuláról áttérhetünk a „mindenkinek szükségletei szerint" formulára. Ez nagy

tévedés, amely a szocializmus gazdasági fejlődéstörvényeinek teljes megnemértéséről tanuskodik. Jarosenko elvtárs túlságosan egyszerűen, gyermekes módon egyszerűen képzeli el a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet feltételeit. Jarosenko elvtárs nem érti, hogy nem érhető el sem az a termékbőség, amely a társadalom minden szükségletét képes fedezni, sem pedig az áttérés „a mindenkinek szükségletei szerint" formulára, ha olyan gazdasági tényeket, mint a kolhoz-csoporttulajdon, az áruforgalom stb. érvényben hagyunk. Jarosenko elvtárs nem érti, hogy mielőtt áttérnénk a „mindenkinek szükségletei szerint" formulára, előbb meg kell járnunk a társadalom gazdasági és kulturális átnevelésének több szakaszát, amelyek folyamán a munka pusztán a létfenntartást szolgáló eszközből a társadalom szemében legfőbb létszükségletté, a társadalmi tulajdon pedig a társadalom létezésének megingathatatlan és sérthetetlen alapjává válik.

Ahhoz, hogy a kommunizmusba való tényleges, nempedig csak kijelentéseken alapuló átmenetet előkészíthessük, legalábbis három alapvető előfeltételt kell megteremteni:

1. Először is tartósan biztosítani kell nem a termelőerők mitikus „észszerű megszervezését", hanem az egész társadalmi termelés szakadatlan növekedését — elsősorban növelve a termelési eszközök termelését. A termelési eszközök termelésének elsősorban történő növelésére nemcsak azért van szükség, mert annak kell felszereléssel ellátnia mind saját üzemeit, mindpedig a népgazdaság valamennyi többi ágának üzemeit, hanem azért is, mert nélküle egyáltalában lehetetlen a bővített újratermelés megvalósítása.

2. Másodszor az szükséges, hogy a kolhozok számára és következésképpen az egész társadalom számára előnyösen végrehajtott fokozatos átmenetek útján a kolhoztulajdont az össznépi tulajdon színvonalára emeljük, az áruforgalmat pedig szintén fokozatos átmenetek útján a termékcsere rendszerével váltsuk fel azért, hogy a központi hatalom, vagy vala-

mely más társadalmi-gazdasági központ, a társadalom érdekében átfoghassa a társadalmi termelés összes termékét.

Jarosenko elvtárs téved, amikor azt állítja, hogy a szocializmusban semmiféle ellentmondás sincs a termelési viszonyok és a társadalom termelőerői között. Mai termelési viszonyaink persze abban a szakaszban vannak, amikor, mivel teljes összhangban vannak a termelőerők növekedésével, ezeket hétmérföldes léptekkel viszik előre. Helytelen volna azonban ezzel megelégedni és azt gondolni, hogy termelőerőink és termelési viszonyaink között nincs semmiféle ellentmondás. Ellentmondások feltétlenül vannak és lesznek, minthogy a termelési viszonyok fejlődése elmarad és el is fog maradni a termelőerők fejlődésétől. A vezető szervek helyes politikája esetén azonban ezek az ellentmondások nem válhatnak ellentétté és itt nem kerülhet sor konfliktusra a termelési viszonyok és a társadalom termelőerői között. Más az, ha helytelen politikát fogunk folytatni, olyasfélét például, amilyet Jarosenko elvtárs ajánl. Ebben az esetben a konfliktus elkerülhetetlen lesz, és termelési viszonyaink a termelőerők további fejlődésének igen komoly fékjévé válhatnak.

Ezért a vezető szerveknek az a feladatuk, hogy idejekorán felfigyeljenek az érlelődő ellentmondásokra és idejében intézkedéseket tegyenek azok leküzdésére a termelési viszonyoknak a termelőerők növekedéséhez való alkalmazása útján. Ez mindenekelőtt olyan gazdasági jelenségekre vonatkozik, mint a kolhoz-csoporttulajdon, az áruforgalom. Ezeket a jelenségeket ezidőszerint természetesen sikerrel használjuk fel a szocialista gazdaság fejlesztésére, és ezek a jelenségek kétségtelenül hasznára vannak társadalmunknak. Kétségtelen, hogy a közeljövőben is hasznosak lesznek. Megbocsáthatatlan vakság volna azonban, ha nem látnók, hogy ezek a jelenségek ugyanakkor már most is fékezni kezdik termelőerőink erőteljes fejlődését, mivel akadályozzák az állami tervezést abban, hogy az egész népgazdaságot,

különösen a mezőgazdaságot, teljesen átfogja. Nem lehet kétséges, hogy minél tovább haladunk, ezek a jelenségek annál jobban fogják fékezni országunk termelőerőinek további növekedését. A feladat tehát az, hogy ezeket az ellentmondásokat felszámoljuk, mégpedig olymódon, hogy a kolhoztulajdont fokozatosan össznépi tulajdonná változtatjuk és az áruforgalom helyett ugyancsak fokozatosan bevezetjük a termékcserét.

3. Harmadszor az szükséges, hogy elérjük a társadalom kultúrájának olyan növekedését, amely a társadalom minden tagja számára biztosítja fizikai és szellemi képességeinek mindenoldalú fejlesztését, hogy a társadalom tagjai olyan képzettséget szerezhessenek, amely elegendő ahhoz, hogy a társadalmi fejlődés aktív tényezőivé váljanak, hogy szabadon választhassanak foglalkozást és ne legyenek a fennálló munkamegosztás folytán egész életükre egy bizonyos foglalkozáshoz láncolva.

Mi szükséges ehhez?

Helytelen lenne azt gondolni, hogy a munka mai helyzetében bekövetkező komoly változások nélkül elérhető a társadalom tagjainak ilyen komoly kulturális fejlődése. Ennek érdekében mindenekelőtt legalábbis hat, majd öt órára kell csökkenteni a munkanapot. Erre azért van szükség, hogy a társadalom tagjai megkapják a mindenoldalú képzettség megszerzéséhez szükséges elegendő szabadidőt. Ennek érdekében továbbá be kell vezetni az általános és kötelező politechnikai oktatást, amelyre azért van szükség, hogy a társadalom tagjai szabadon választhassák meg foglalkozásukat, és ne legyenek egész életükre egy bizonyos foglalkozáshoz láncolva. Szükséges továbbá ennek érdekében a lakásviszonyok gyökeres megjavítása, a munkások és alkalmazottak reálbérének felemelése legalább kétszeresére, ha nem még nagyobb arányú emelése, mind a pénzbeli fizetés közvetlen emelése, mindpedig — különösen — a közszükségleti cikkek árának további rendszeres csökkentése útján.

Ezek a kommunizmusba való átmenet előkészítésének fő feltételei.

Csupán együttvéve *mindezeknek* az előfeltételeknek megteremtése után remélhető, hogy a munka a társadalom tagjainak szemében teherből a „legfőbb létszükségletté" fog válni (Marx), hogy „a munka a nehéz teherből élvezetté válik" (Engels), hogy a társadalmi tulajdont a társadalom minden tagja úgy fogja tekinteni, mint a társadalom létezésének megingathatatlan és sérthetetlen alapját.

Csupán együttvéve *mindezeknek* az előfeltételeknek megteremtése után lehet majd áttérni a „mindenkitől képességei szerint, mindenkinek munkája szerint" szocialista formuláról a „mindenkitől képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint" kommunista formulára.

Radikális átmenet lesz ez az egyik gazdasági rendből, a szocializmus gazdasági rendjéből — a másik, magasabbrendű gazdasági rendbe, a kommunizmus gazdasági rendjébe.

Amint látható, a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet nem olyan egyszerű, ahogy Jarosenko elvtárs elképzeli.

Aki ezt az igen komoly gazdasági változásokat igénylő bonyolult és sokrétű dolgot „a termelőerők észszerű megszervezésére" próbálja leegyszerűsíteni — mint ahogy Jarosenko elvtárs teszi — az bogdanovizmussal cseréli fel a marxizmust.

II

JAROSENKO ELVTÁRS EGYÉB HIBÁI

1. Jarosenko elvtárs, helytelen álláspontjából kiindulva, helytelen következtetéseket von le a politikai gazdaságtan jellegét és tárgyát illetőleg.

Jarosenko elvtárs tagadja, hogy egységes politikai gazdaságtan szükséges valamennyi társadalmi alakulat szá-

mára, abból indulva ki, hogy minden társadalmi alakulatnak megvannak a maga sajátszerű gazdasági törvényei. De egyáltalán nincs igaza és itt ellentétbe kerül olyan marxistákkal, mint Engels és Lenin.

Engels azt mondja, hogy a politikai gazdaságtan „ama feltételek és formák tudománya, melyek között a *különböző emberi társadalmak* termeltek és cseréltek, és amelyek között a termékeket ennek megfelelően mindenkor elosztották" („Anti-Dühring"). Következésképpen, a politikai gazdaságtan nem egyvalamilyen társadalmi alakulat, hanem a különböző társadalmi alakulatok gazdasági fejlődésének törvényeit tanulmányozza.

Mint ismeretes, Lenin ezzel teljesen egyetért. Lenin Buharinnak „Az átmeneti időszak gazdasága" című könyvével kapcsolatos bíráló megjegyzéseiben azt mondotta, hogy Buharinnak nincs igaza, amikor a politikai gazdaságtan hatókörét az árutermelésre, és mindenekelőtt a kapitalista termelésre korlátozza, megjegyezve ezzel kapcsolatban, hogy Buharin itt „Engelshez képest visszafelé tesz egy lépést".

Teljes összhangban van ezzel a politikai gazdaságtannak az a meghatározása, amelyet a politikai gazdaságtan tankönyvének tervezete ad. Ebben az áll, hogy a politikai gazdaságtan olyan tudomány, amely tanulmányozza „az anyagi javak társadalmi termelésének és elosztásának törvényeit az emberi társadalom *különböző* fejlődési *fokain*".

Ez érthető is. A különböző társadalmi alakulatok gazdasági fejlődésükben nemcsak a maguk sajátszerű gazdasági törvényeinek vannak alárendelve, hanem azoknak a gazdasági törvényeknek is, amelyek közösek valamennyi társadalmi alakulat számára, például olyan törvényeknek, mint a termelőerők és a termelési viszonyok egységének törvénye egy egységes társadalmi termelésben, a termelőerők és a termelési viszonyok közötti viszony törvénye valamennyi társadalmi alakulat fejlődési folyamatában. A társadalmi alakulatok tehát nemcsak el vannak határolva egymástól a maguk

sajátszerű törvényei által, hanem egybe is vannak kapcsolva egymással a valamennyi alakulatra nézve közös gazdasági törvények révén.

Engelsnek teljesen igaza volt, amikor azt mondotta: „Ahhoz, hogy a polgári gazdaságtan e bírálatát teljesen véghezvigyék, nem volt elégséges a termelés, a csere és az elosztás kapitalista formájának ismerete. Az azt megelőző vagy a kevésbbé fejlett országokban mellette még fennálló formákat, legalább fő vonásaikban, szintén meg kellett vizsgálni és össze kellett vele hasonlítani" („Anti-Dühring").

Nyilvánvaló, hogy itt, ebben a kérdésben Jarosenko elvtárs Buharinnal egy nótát fúj.

Továbbá. Jarosenko elvtárs azt állítja, hogy a szocializmus általa megirandó politikai gazdaságtanában „a politikai gazdaságtan kategóriáit — az értéket, az árut, a pénzt, a hitelt stb. — *helyettesítik* a termelőerőknek a társadalmi termelésben való észszerű megszervezéséről szóló egészséges okfejtések", hogy következésképpen *ennek* a politikai gazdaságtannak *nem* a szocializmus termelési viszonyai a tárgya, *hanem* „tudományos elmélet kidolgozása a termelőerők megszervezéséről, a népgazdaság tervezéséről stb. és ennek az elméletnek fejlesztése", hogy a termelési viszonyok önálló jelentősége a szocializmusban megszűnik, és a termelési viszonyokat a termelőerők mint saját alkatrészüket elnyelik.

Meg kell mondanom, hogy ilyen hajmeresztő zagyvaságot nálunk még nem tálalt fel egyetlen megtévedt „marxista" sem. Hiszen mit jelent a szocializmus politikai gazdaságtana gazdasági, termelési problémák nélkül? Hát van a világon ilyen politikai gazdaságtan? Mit jelent az, ha a szocializmus politikai gazdaságtanában a gazdasági problémákat a termelőerők megszervezésének problémáival cserélik fel? Azt jelenti, hogy felszámolják a szocializmus politikai gazdaságtanát. Jarosenko elvtárs éppen így jár el — felszámolja a szocializmus politikai gazdaságtanát. Itt teljesen csatlakozik Buharinhoz. Buharin azt *mondta*, hogy a kapitalizmus meg-

szűnésével meg kell szűnnie a politikai gazdaságtannak is. Jarosenko elvtárs ezt nem mondja, de ezt *teszi*, felszámolva a szocializmus politikai gazdaságtanát. Igaz, ugyanakkor azt a látszatot kelti, mintha nem értene teljesen egyet Buharinnal, de ez ravaszság, mégpedig eléggé olcsó ravaszság. Valójában azt teszi, amit Buharin hirdetett, és ami ellen Lenin síkra szállt. Jarosenko elvtárs Buharin nyomdokaiban halad.

Továbbá. Jarosenko elvtárs a szocializmus politikai gazdaságtanának problémáit a termelőerők észszerű megszervezésének problémáira, a népgazdaság tervezésének stb. problémáira vezeti vissza. De mélységesen téved. A termelőerők észszerű megszervezésének, a népgazdaság tervezésének stb. problémái nem a politikai gazdaságtan tárgya, hanem a vezető szervek gazdasági politikájának tárgya. Két különböző terület ez, és ezeket nem szabad összekeverni. Jarosenko elvtárs ezt a két különböző dolgot összekuszálta és csávába került. A politikai gazdaságtan az emberek termelési viszonyainak fejlődéstörvényeit tanulmányozza. A gazdaságpolitika levonja ebből a gyakorlati következtetéseket, konkretizálja azokat és erre építi mindennapi munkáját. Ha a politikai gazdaságtant megterhelik a gazdaságpolitika kérdéseivel, akkor tönkreteszik mint tudományt.

A politikai gazdaságtan tárgya: az emberek termelési, gazdasági viszonyai. Ide tartoznak: *a)* a termelési eszközök tulajdonformái; *b)* a különböző társadalmi csoportok ebből következő helyzete a termelésben és e csoportok kölcsönös viszonya, vagy mint Marx mondja: „tevékenységük kölcsönös kicserélése"; *c)* a termékek elosztásának teljes mértékben ez előbbiektől függő formái. Mindez együttvéve alkotja a politikai gazdaságtan tárgyát.

Ebből a meghatározásból hiányzik az Engels meghatározásában szereplő „csere" szó. Azért hiányzik, mert a „cserén" sokan általában árucserét értenek, amely nem az összes, hanem csak egyes társadalmi alakulatokban van meg, ez pedig néha félreértésre vezet, jóllehet Engels a „csere" szón

nemcsak az árucserét értette. Amint látható azonban, az, amit Engels a „csere" szón értett, az említett meghatározásban mint annak alkotórésze benne van. Következésképpen a politikai gazdaságtan tárgyának ez a meghatározása tartalmilag teljes mértékben egyezik Engels meghatározásával.

2. Amikor valamely társadalmi alakulat gazdasági alaptörvényéről beszélnek, rendszerint abból indulnak ki, hogy az adott társadalmi alakulatnak nem lehet több gazdasági alaptörvénye, hogy csak egyvalamilyen gazdasági alaptörvénye lehet, éppen mint *alap*törvény. Ellenkező esetben minden társadalmi alakulatnak több gazdasági alaptörvénye volna, ami ellentmond magának az alaptörvény szó fogalmának. Jarosenko elvtárs azonban nem ért egyet ezzel. Úgy véli, hogy a szocializmusnak nem egy, hanem több gazdasági alaptörvénye is lehet. Ez hihetetlen, de tény. A vita plénumán mondott beszédében azt mondta:

„A társadalmi termelés és újratermelés anyagi alapjainak nagyságát és kölcsönös viszonyát a társadalmi termelésbe bevonható munkaerő mennyisége és várható növekedése határozza meg. Ez a szocialista társadalom gazdasági alaptörvénye, amely megszabja a szocialista társadalmi termelés és újratermelés szerkezetét."

Ez a szocializmus első gazdasági alaptörvénye.

Ugyanebben a beszédében Jarosenko elvtárs kijelenti:

„Az I. és II. alosztály közötti kölcsönös viszonyokat a szocialista társadalomban az szabja meg, hogy milyen mennyiségben kell termelni termelési eszközöket ahhoz, hogy az egész munkaképes lakosságot bevonhassuk a társadalmi termelésbe. Ez a szocializmus gazdasági alaptörvénye és ugyanakkor ez Alkotmányunknak is követelménye, amely a szovjet embereknek a munkához való jogából következik."

Ez, hogy úgy mondjuk, a szocializmus második gazdasági alaptörvénye.

Végül a Politikai Iroda tagjaihoz intézett levelében Jarosenko elvtárs ezt írja:

„Ebből kiindulva, a szocializmus gazdasági alaptörvényének lényeges vonásait és követelményeit véleményem szerint körülbelül a következőképpen lehetne megfogalmazni: a társadalom anyagi és kulturális életfeltételeinek szakadatlanul növekvő és tökéletesedő termelése."

Ez immár a szocializmus harmadik gazdasági alaptörvénye.

Hogy mindezek a törvények gazdasági alaptörvényei-e a szocializmusnak, vagy csupán az egyik, ha pedig csak az egyik, akkor melyik az — ezekre a kérdésekre Jarosenko elvtárs nem ad választ a Politikai Iroda tagjaihoz intézett utolsó levelében. Amikor a Politikai Iroda tagjaihoz írt levelében megfogalmazta a szocializmus gazdasági alaptörvényét, fel kell tételeznünk, „megfeledkezett" arról, hogy három hónappal ezelőtt a vita plénumán mondott beszédében már megfogalmazta a szocializmus két másik gazdasági alaptörvényét, — „megfeledkezett" nyilván abban a hitben, hogy erre a több mint kétes mesterkedésre nem fordítanak majd figyelmet. De, mint látható, számítása nem vált be.

Tegyük fel, hogy a szocializmusnak Jarosenko elvtárs által megfogalmazott két első gazdasági alaptörvénye nem létezik többé, hogy Jarosenko elvtárs mostantól fogva a szocializmus gazdasági alaptörvényének azt a harmadik megfogalmazást tartja, amelyet a Politikai Iroda tagjaihoz intézett levelében fejtett ki. Nézzük meg Jarosenko elvtársnak ezt a levelét.

Jarosenko elvtárs e levelében azt mondja, hogy nem ért egyet a szocializmus gazdasági alaptörvényének azzal a meghatározásával, amelyet Sztálin elvtárs a „Megjegyzésekben" fogalmazott meg. Ezt mondja:

„Ebben a meghatározásban a legfőbb «az egész társadalom . . . szükségletei maximális kielégítésének biztosítása». A termelés itt úgy szerepel, mint e fő cél — a szükségletek kielégítése — elérésének eszköze. E meghatározás feljogosít annak feltételezésére, hogy a szocializmusnak Ön által meg-

fogalmazott gazdasági alaptörvénye nem a termelés elsőbbségéből, hanem a fogyasztás elsőbbségéből indul ki."

Nyilvánvaló, hogy Jarosenko elvtárs egyáltalán nem értette meg a probléma lényegét, nem látja, hogy a fogyasztás vagy a termelés elsőbbségéről szóló fecsegésnek egyáltalán semmi köze sincs a dologhoz. Amikor valamilyen társadalmi folyamatnak más folyamatokkal szembeni elsőbbségéről beszélünk, rendszerint abból indulunk ki, hogy mindkét folyamat többé vagy kevésbbé egynemű. Lehet beszélni és kell is beszélni a termelési eszközök termelésének elsőbbségéről a fogyasztási cikkek termelésével szemben, mivel mind ebben, mind a másik esetben termeléssel van dolgunk, következésképpen ezek többé-kevésbbé egyneműek. De nem lehet beszélni, helytelen volna beszélni a fogyasztás elsőbbségéről a termeléssel szemben vagy a termelés elsőbbségéről a fogyasztással szemben, mivel a termelés és a fogyasztás két teljesen különböző terület, amelyek, igaz, kapcsolatban vannak egymással, de mégis különböző területek. Jarosenko elvtárs nyilvánvalóan nem érti, hogy itt nem a fogyasztás vagy a termelés elsőbbségéről van szó, hanem arról, hogy milyen *célt* tűz ki a társadalom a társadalmi termelés elé, milyen *feladatnak* rendeli alá a társadalmi termelést, mondjuk a szocializmusban. Ezért egyáltalán nem tartozik a tárgyhoz Jarosenko elvtársnak az a fecsegése sem, hogy „a szocialista társadalom életének alapját minden más társadalomhoz hasonlóan a termelés alkotja". Jarosenko elvtárs elfelejti, hogy az emberek nem a termelés kedvéért termelnek, hanem szükségleteik kielégítése érdekében. Elfelejti, hogy az olyan termelés, amelyet elszakítottak a társadalom szükségleteinek kielégítésétől, elsorvad és elpusztul.

Egyáltalán lehet-e beszélni a kapitalista vagy a szocialista termelés céljáról, olyan feladatokról, amelyeknek a kapitalista vagy a szocialista termelés alá van rendelve? Én azt hiszem, hogy lehet és kell is beszélni róluk.

Marx azt mondja:

„A kapitalista termelés közvetlen célja nem az áruk termelése, hanem az értéktöbblet, vagy a profit termelése annak kifejlett formájában, nem a termék, hanem a többlettermék termelése. Ebből a szempontból maga a munka csak annyiban termelékeny, amennyiben profitot vagy többlettermeket hoz létre a tőke számára. Ha a munkás ezt nem hozza létre, munkája nem termelékeny. Az alkalmazott termelőmunka tömege tehát csak annyiban érdekes a tőke számára, amennyiben általa — vagy neki megfelelően — nő a többletmunka tömege: csak ennyiben szükséges az, amit mi szükséges munkaidőnek neveztünk. Amennyiben a munka nem hozza meg ezt az eredményt, felesleges és beszüntetendő.

A kapitalista termelés állandó célja az, hogy minimális előlegezett tőkével az értéktöbblet vagy többlettermék maximumát hozza létre; amennyiben ezt az eredményt nem érik el a munkások túlfeszített munkájával, a tőkének az a tendenciája, hogy igyekszik az adott terméket a lehető legkisebb költséggel előállítani, igyekszik takarékoskodni a munkaerővel és a költségekkel ...

Ebben a felfogásban maguk a munkások úgy jelennek meg, mint amik a valóságban a tőkés termelésben — csupán termelési eszközök; nem öncélként, és nem a termelés céljaként." (Lásd: „Értéktöbbletelméletek". II. köt. 2. rész.)

Marx e szavai nemcsak abból a szempontból figyelemreméltók, hogy tömören és pontosan határozzák meg a kapitalista termelés célját, hanem abból a szempontból is, hogy kitűzik azt a legfőbb célt, azt a fő feladatot, amelyet a szocialista termelés elé kell kitűzni.

A kapitalista termelés célja tehát a profitszerzés. Ami a fogyasztást illeti, arra a kapitalizmusnak csak annyiban van szüksége, amennyiben biztosítja a profitszerzés feladatát. Ezen túl a fogyasztás kérdésének a kapitalizmus számára

nincs értelme. Az ember a maga szükségleteivel eltűnik a látóköréből.

Mi a célja a szocialista termelésnek, miféle fő feladat teljesítésének kell alárendelni a társadalmi termelést a szocializmusban?

A szocialista termelés célja nem a profit, hanem az ember a maga szükségleteivel, vagyis az ember anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítése. A szocialista termelés célja, mint Sztálin elvtárs „Megjegyzéseiben" olvasható: „az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása."

Jarosenko elvtárs úgy gondolja, hogy itt a fogyasztásnak a termeléssel szembeni „elsőbbségével" van dolga. Ez természetesen badarság. A valóságban itt nem a fogyasztás elsőbbségével van dolgunk, hanem a szocialista termelés *alárendelésével* fő céljának: az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítése biztosításának.

Következésképpen, az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása — ez a szocialista termelés *célja;* a szocialista termelés szakadatlan növelése és tökéletesítése a legfejlettebb technika alapján — ez a cél elérésének *eszköze.*

Ez a szocializmus gazdasági alaptörvénye.

Jarosenko elvtárs, mivel meg akarja tartani a termelés úgynevezett „elsőbbségét" a fogyasztással szemben, azt állítja, hogy „a szocializmus gazdasági alaptörvénye" „a társadalom anyagi és kulturális feltételei termelésének szakadatlan növekedése és tökéletesedése". Ez egyáltalán nem igaz. Jarosenko elvtárs durván meghamisítja és elrontja a Sztálin elvtárs „Megjegyzéseiben" kifejtett formulát. Nála a termelés eszközből céllá változik, a társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása pedig — kimarad. Ebből aztán az sül ki, hogy a termelés a termelés növekedéséért növekszik, hogy

a termelés öncél, az ember pedig a maga szükségleteivel eltűnik Jarosenko elvtárs látóköréből.

Nem csoda hát, hogy az embernek mint a szocialista termelés céljának az eltűnésével együtt Jarosenko elvtárs „koncepciójában" a marxizmus utolsó maradványai is eltűnnek.

Az, amit Jarosenko elvtársnál látunk, tehát nem a termelés „elsőbbsége" a fogyasztással szemben, hanem inkább a burzsoá ideológia „elsőbbsége" a marxista ideológiával szemben.

3. Külön kérdés az újratermelés marxi elméletének kérdése. Jarosenko elvtárs azt állítja, hogy az újratermelés marxi elmélete csakis a tőkés újratermelés elmélete, hogy az semmi olyasmit nem tartalmaz, ami *más* társadalmi alakulatokra, többek között a szocialista társadalmi alakulatra is érvényes lehetne. Ezt mondja:

„Ha Marx újratermelési sémáját, amelyet a tőkés gazdaságra vonatkozólag dolgozott ki, átviszik a szocialista társadalmi termelésre, ez a marxi tanítás dogmatikus értelmezésének terméke, és ellentmond Marx tanítása lényegének" (lásd Jarosenko elvtársnak a vita plénumán mondott beszédét).

Jarosenko elvtárs továbbá azt állítja, hogy „Marx újratermelési sémája nem felel meg a szocialista társadalom gazdasági törvényeinek és nem lehet a szocialista újratermelés tanulmányozásának alapja" (lásd ugyanott).

Jarosenko elvtárs kitér az egyszerű újratermelés marxi elméletére, amelyben Marx meghatározott kölcsönös viszonyt állapít meg a termelési eszközök termelése (I. alosztály) és a fogyasztási cikkek termelése (II. alosztály) között, és ezt mondja:

„Az I. és II. alosztály kölcsönös viszonyát a szocialista társadalomban nem határozza meg Marxnak az I. alosztály v + m-jére és a II. alosztály c-jére vonatkozó formulája. A szocializmus viszonyai között a fejlődés folya-

mán az I. és a II. alosztály között az említett kölcsönös összefüggésnek nem szabad fennforognia" (lásd ugyanott).

Jarosenko elvtárs azt állítja, hogy „Marxnak az I. és II. alosztály kölcsönös viszonyáról kidolgozott elmélete elfogadhatatlan a mi szocialista viszonyaink között, minthogy Marx elméletének alapja a tőkés gazdaság a maga törvényeivel" (lásd Jarosenko elvtársnak a Politikai Iroda tagjaihoz intézett levelét).

Így rombolja szét Jarosenko elvtárs az újratermelés marxi elméletét.

Kétségtelen, hogy az újratermelés marxi elmélete, amelyet Marx a tőkés termelés törvényeinek tanulmányozása alapján dolgozott ki, a tőkés termelés sajátszerűségét tükrözi vissza, és természetesen a tőkés árutermelés értékviszonyainak formájába van burkolva. Másként ez nem is lehetett. Ha azonban Marx újratermelési elméletében csak ezt a formát látjuk és nem vesszük észre alapjait, nem vesszük észre fő tartalmát, amely nemcsak a tőkés társadalmi alakulatra érvényes, akkor semmit sem értettünk meg ebből az elméletből. Ha Jarosenko elvtárs bármit is megértett volna ebből, megértette volna azt a nyilvánvaló igazságot is, hogy az újratermelés marxi sémái egyáltalán nem merülnek ki a tőkés termelés sajátszerűségének tükrözésében, hogy azok ugyanakkor az újratermelésnek számos olyan alaptételét tartalmazzák, amelyek minden társadalmi alakulatra érvényesek, köztük és különösen a szocialista társadalmi alakulatra is. Marx újratermelési elméletének olyan alaptételei, mint a társadalmi termelésnek termelési eszközök termelésére és fogyasztási cikkek termelésére való felosztásáról szóló tétel; az a tétel, amely szerint a bővített újratermelésnél főképpen a termelési eszközök termelésének kell növekednie; továbbá az I. és II. alosztály kölcsönös viszonyáról szóló tétel; a többlettermékről, mint a felhalmozás egyetlen forrásáról szóló tétel; a társadalmi alapok képzéséről és rendeltetéséről szóló tétel; a felhalmozásról, mint

a bővített újratermelés egyetlen forrásáról szóló tétel, — Marx újratermelési elméletének mindezek az alaptételei olyan tételek, amelyek nemcsak a kapitalista társadalmi alakulatra érvényesek, és amelyeknek az alkalmazását egyetlen szocialista társadalom sem nélkülözheti a népgazdaság tervezésénél. Jellemző, hogy maga Jarosenko elvtárs is — aki olyan fölényesen gúnyolódik Marx „újratermelési sémáin" — kénytelen lépten-nyomon ezekhez a „sémákhoz" folyamodni segítségért, amikor a szocialista újratermelés kérdéseit tárgyalja.

Hogyan látták ezt a kérdést Lenin és Marx?

Közismertek Leninnek Buharin „Az átmeneti időszak gazdasága" című könyvével kapcsolatos bíráló megjegyzései. Lenin ezekben a megjegyzésekben, mint tudjuk, elismerte, hogy az I. és II. alosztály kölcsönös viszonyának marxi formulája, amely ellen Jarosenko elvtárs kirohan, érvényben marad mind a szocializmusban, mind a „tiszta kommunizmusban", vagyis a kommunizmus második fokán.

Ami Marxot illeti, ő, mint ismeretes, nem szeretett elkalandozni a kapitalista termelés törvényeinek tanulmányozásától és nem foglalkozott „Tőké"-jében azzal a kérdéssel, hogy mennyire alkalmazhatók újratermelési sémái a szocializmusra. A „Tőke" II. kötetének 20. fejezetében azonban, „Az I. alosztály állandó tőkéje" című rovatban, amelyben az I. alosztály termékeinek ez alosztályon belül végbemenő cseréjét tárgyalja, mintegy mellékesen megjegyzi, hogy ebben az alosztályban a termékek cseréje a szocializmusban ugyanolyan állandó lenne, mint a kapitalista termelésben. Marx ezt mondja:

„Ha a termelés nem kapitalista termelés, hanem társadalmi termelés volna, világos, hogy az I. alosztály termékeit az újratermelés céljából ugyanolyan állandóan osztanák el mint termelési eszközöket ennek az alosztálynak a termelési ágai között: egy részük közvetlenül abban a termelési szférában maradna, amelyből mint termék kikerült, a másik

részük ezzel szemben más termelési helyekre kerülne át és ilymódon ennek az alosztálynak különböző termelési telepei között állandó ide-oda mozgás jönne létre" (lásd Marx. „A tőke". II. köt. 8. kiad. 307. old., oroszul).

Marx tehát egyáltalán nem volt azon a véleményen, hogy újratermelési elmélete csak a kapitalista termelésre érvényes, bár a kapitalista termelés törvényeinek vizsgálatával foglalkozott. Ellenkezőleg, mint látható, abból indult ki, hogy újratermelési elmélete érvényes lehet a szocialista termelésre is.

Megjegyzendő, hogy Marx „A gothai program kritikájá"-ban a szocializmus és a kommunizmusba való átmenet időszaka gazdaságának elemzése során újratermelési elméletének alaptételeiből indul ki, amelyeket nyilvánvalóan a kommunista rendre is feltétlenül érvényeseknek tart.

Meg kell jegyeznünk azt is, hogy Engels az „Anti-Dühring"-ben Dühring „szocialitárius rendszerének" bírálata és a szocialista rend gazdaságának jellemzése során szintén a marxi újratermelési elmélet alaptételeiből indul ki, amelyeket a kommunista rendre feltétlenül érvényeseknek tart.

Ezek a tények.

Kiderül, hogy Jarosenko elvtárs itt, az újratermelés kérdésében is, bármilyen nagy hangon beszél is Marx „sémái-ról", ismét zátonyra futott.

4. Jarosenko elvtárs a Politikai Iroda tagjaihoz intézett levelét azzal a javaslattal fejezi be, hogy bízzák meg őt „A szocializmus politikai gazdaságtanának" megírásával. Ezt írja:

„Kiindulva a szocializmus politikai gazdaságtana tárgyának abból a meghatározásából, amelyet a plenáris ülésen, a szakosztályban és ebben a levélben kifejtettem, a marxista dialektikus módszer alkalmazásával egy vagy legfeljebb másfél év alatt két ember segítségével ki tudom dolgozni a szocializmus politikai gazdaságtanába tartozó alapvető kérdések elméleti megoldását; ki tudom fejteni a szocializmus politikai

gazdaságtanának marxista, lenini-sztálini elméletét, amely ezt a tudományt a nép hatékony fegyverévé változtatja a kommunizmusért vívott harcban."

El kell ismernünk, hogy Jarosenko elvtárs nem túlságosan szerény. Mi több, egyes íróink stílusában ezt lehet mondani: „sőt, tökéletesen ellenkezőleg".

Fentebb már volt szó arról, hogy Jarosenko elvtárs a szocializmus politikai gazdaságtanát összekeveri a vezető szervek gazdasági politikájával. Ami szerinte a szocializmus politikai gazdaságtanának tárgya — a termelőerők észszerű megszervezése, a népgazdaság tervezése, társadalmi alapok képzése stb. —, az nem a szocializmus politikai gazdaságtanának, hanem a vezető szervek gazdasági politikájának tárgya.

Már nem is beszélek arról, hogy azok a komoly hibák, amelyeket Jarosenko elvtárs elkövetett, és nem-marxista „álláspontja", nem késztetnek arra, hogy Jarosenko elvtársnak ilyen megbízatást adjunk.

* * *

Következtetések:

1. Jarosenko elvtársnak a vita vezetői ellen tett panasza alaptalan, minthogy a vita vezetői, mint marxisták, összefoglaló okmányaikban nem tükrözhették Jarosenko elvtárs nem-marxista „álláspontját";

2. Jarosenko elvtársnak az a kérése, hogy bízzák meg a szocializmus politikai gazdaságtanának megírásával, nem tekinthető komolynak, már csak azért sem, mert csak úgy dől belőle a hetvenkedés.

I. SZTÁLIN

1952 május 22.

VÁLASZ
A. V. SZANYINA ÉS V. G. VENZSER ELVTÁRSAKNAK

Megkaptam leveleiket. Látható, hogy e levelek szerzői mélyrehatóan és komolyan tanulmányozzák országunk gazdasági életének problémáit. A levelekben szép számmal találni helyes megfogalmazásokat és érdekes okfejtéseket. De ezek mellett néhány komoly elméleti hiba is van bennük. Válaszomban éppen ezekkel a hibákkal szándékozom foglalkozni.

1. A SZOCIALIZMUS GAZDASÁGI TÖRVÉNYEI JELLEGÉNEK KÉRDÉSE

Szanyina és Venzser elvtársak azt állítják, hogy „csak az anyagi termeléssel foglalkozó szovjet emberek tudatos cselekedetei folytán jönnek létre a szocializmus gazdasági törvényei". Ez a tétel teljesen helytelen.

Objektíven, rajtunk kívül, az emberek akaratától és tudatától függetlenül léteznek-e a gazdasági fejlődés törvényszerűségei? A marxizmus erre a kérdésre igenlő választ ad. A marxizmus azt tartja, hogy a szocializmus politikai gazdaságtanának törvényei a rajtunk kívül létező objektív törvényszerűségek tükröződései az emberek fejében. Szanyina és Venzser elvtársak formulája azonban erre a kérdésre tagadóan válaszol. Ez azt jelenti, hogy ezek az elvtársak annak a

helytelen elméletnek az álláspontjára helyezkednek, amely azt állítja, hogy a gazdasági fejlődés törvényeit a szocializmusban a társadalom vezető szervei „teremtik", „átalakítják". Másszóval: szakítanak a marxizmussal és a szubjektív idealizmus útjára lépnek.

Az emberek természetesen felfedezhetik, megismerhetik ezeket az objektív törvényszerűségeket, és rájuk támaszkodva felhasználhatják őket a társadalom érdekében. De sem „teremteni", sem „átalakítani" nem tudják őket.

Tegyük fel, hogy egy pillanatra annak a helytelen elméletnek az álláspontjára helyezkedtünk, amely tagadja azt, hogy a szocializmus idején a gazdasági életben objektív törvényszerűségek vannak, és azt hirdeti, hogy gazdasági törvényeket lehet „teremteni", lehet „átalakítani". Mire vezetne ez? Ez arra vezetne, hogy a káosz és a véletlenek birodalmába kerülnénk, ezektől a véletlenektől szolgai függőségbe jutnánk, megfosztanánk magunkat nemcsak attól a lehetőségtől, hogy bármit is megértsünk, de még attól a lehetőségtől is, hogy egyszerűen eligazodjunk a véletleneknek ebben a káoszában.

Ez arra vezetne, hogy felszámolnók a politikai gazdaságtant mint tudományt, mert a tudomány nem élhet és nem fejlődhet az objektív törvényszerűségek elismerése nélkül, e törvényszerűségek tanulmányozása nélkül. Ha pedig felszámolnók a tudományt, megfosztanók magunkat annak a lehetőségétől, hogy előre lássuk az események menetét országunk gazdasági életében, vagyis megfosztanók magunkat attól a lehetőségtől, hogy akárcsak a legelemibb gazdasági vezetést is megszervezzük.

Végső fokon olyan „gazdasági" kalandorok önkényének hatalmába kerülnénk, akik készek „megszüntetni" a gazdasági fejlődés törvényeit és új törvényeket „teremteni" az objektív törvényszerűségek megértése és számbavétele nélkül.

Mindenki ismeri az e kérdéssel kapcsolatos marxista

álláspont klasszikus megfogalmazását, amelyet Engels adott „Anti-Dühring"-jében:

„A társadalom hatóerői mindaddig, amíg fel nem ismerjük őket és nem számolunk velük, ugyanúgy hatnak, mint a természeti erők: vakon, erőszakosan, pusztítóan. Mihelyt azonban megismertük őket, megértettük működésüket, irányukat, hatásaikat, már csak tőlünk függ, hogy akaratunknak mindinkább alávessük őket, hogy segítségükkel elérjük céljainkat. És különösen érvényes ez a mai hatalmas termelőerőkre. Amíg makacsul vonakodunk attól, hogy megértsük természetüket és jellegüket — s e megértés ellen kapálódzik a tőkés termelési mód, s kapálódznak védelmezői — mindaddig ezek az erők velünk dacolva és ellenünkre fejtik ki hatásukat, mindaddig ők uralkodnak rajtunk, mint ezt részletesen kifejtettük. De mihelyt megértettük természetüket, a szövetkezett termelők kezében démoni uralkodókból engedelmes szolgákká változtathatók. A különbség ugyanaz, mint a vihar villámában levő elektromosság romboló hatalma s a távíró és az ívlámpa megfékezett elektromossága, vagy a tűzvész és az ember szolgálatában működő tűz közötti különbség. A mai termelőerőknek végre megismert természetük szerinti ily kezelésével a társadalmi termelési anarchia helyébe a termelésnek az összesség és minden egyes ember szükségleteinek megfelelő tervszerű társadalmi szabályozása lép. Ezzel a tőkés elsajátító módot, melyben a termék először a termelőt, azután azonban a kisajátítót is leigázza, felváltja a termékeknek magában a modern termelési eszközök természetében gyökerező elsajátítási módja: egyfelől a közvetlen társadalmi elsajátítás, mint a termelés fenntartásának és kibővítésének eszköze, másfelől a közvetlen egyéni elsajátítás, mint a létfenntartás és élvezet eszköze."

2. A KOLHOZTULAJDONNAK AZ ÖSSZNÉPI TULAJDON SZÍNVONALÁRA EMELÉSÉT CÉLZÓ INTÉZKEDÉSEK KÉRDÉSE

Milyen rendszabályok szükségesek ahhoz, hogy a kolhoztulajdont, amely természetesen nem össznépi tulajdon, az össznépi („nemzeti") tulajdon színvonalára emeljük?

Egyes elvtársak azt hiszik, hogy egyszerűen államosítani kell a kolhoztulajdont, össznépi tulajdonnak kell nyilvánítani ugyanúgy, mint ahogy annakidején a tőkés tulajdonnal tettük. Ez a javaslat teljesen helytelen és feltétlenül elfogadhatatlan. A kolhoztulajdon szocialista tulajdon, és ezért semmiképp sem bánhatunk vele úgy, mint a tőkés tulajdonnal. Abból, hogy a kolhoztulajdon nem össznépi tulajdon, semmiesetre sem következik az, hogy a kolhoztulajdon nem szocialista tulajdon.

Ezek az elvtársak azt feltételezik, hogy egyes személyek és csoportok tulajdonának az állam tulajdonába való átadása a nacionalizálás egyetlen vagy legalábbis legjobb formája. Ez nem igaz. A valóságban az állam tulajdonába való átadás a nacionalizálásnak nem egyedüli, sőt még csak nem is a legjobb formája, hanem a nacionalizálás kezdeti formája, amint azt Engels az „Anti-Dühring"-ben helyesen megállapítja. Kétségtelen, hogy amíg létezik állam, az állam tulajdonába való átadás a nacionalizálás legérthetőbb kezdeti formája. Állam azonban nem lesz örökkön-örökké. Amikor a szocializmus hatóköre kiterjed a világ országainak többségére, az állam el fog halni, és ezzel kapcsolatban természetesen elesik az a kérdés, hogy egyes személyek és csoportok vagyonát az állam tulajdonába adják át. Az állam elhal, a társadalom pedig megmarad. Következésképpen az össznépi tulajdon örököse már nem az állam lesz, amely elhal, hanem maga a társadalom, amelyet központi, vezető gazdasági szerve képvisel.

Mit kell ebben az esetben tenni annak érdekében, hogy a kolhoztulajdont az össznépi tulajdon színvonalára emeljük?

A kolhoztulajdon ilyen felemelését célzó alapvető rendszabályként Szanyina és Venzser elvtársak a következőket javasolják: eladás útján adjuk a kolhozok tulajdonába a gép- és traktorállomásokon összpontosított fő munkaeszközöket, mentesítsük ilymódon az államot a mezőgazdasági beruházásoktól, és érjük el azt, hogy maguk a kolhozok viseljék a felelősséget a gép- és traktorállomások fenntartásáért és fejlesztéséért. Azt mondják:

„Helytelen lenne feltételezni, hogy a kolhozberuházásoknak főként a kolhozfalu kulturális szükségleteit kell szolgálniok, a mezőgazdasági termelés szükségleteit szolgáló beruházások zömét pedig továbbra is az államnak kell majd eszközölnie. Nem lenne-e helyesebb megszabadítani az államot ettől a tehertől, minthogy a kolhozok teljes mértékben képesek arra, hogy ezt a terhet egészében magukra vállalják. Az államnak éppen elég helye van, ahová beruházhatja eszközeit abból a célból, hogy az országban megteremtse a fogyasztási cikkek bőségét."

A javaslat szerzői e javaslat indokolásául több érvet sorakoztatnak fel.

Először. A javaslat szerzői, hivatkozva Sztálin szavaira, hogy termelési eszközöket még kolhozoknak sem adnak el, kétségbevonják Sztálinnak ezt a tételét és kijelentik, hogy az állam mégis ad el termelési eszközöket a kolhozoknak, olyan termelési eszközöket, mint a kasza és sarló, a kismotor és más kisebb felszerelési tárgyak. Azt tartják, hogy ha ilyen termelési eszközöket ad el az állam a kolhozoknak, akkor minden más termelési eszközt is eladhatna nekik, például a gép- és traktorállomások gépeit is.

Ez az érv tarthatatlan. Az állam persze elad a kolhozoknak kisebb felszerelési tárgyakat, mint ahogy azt a mezőgazdasági artel minta-alapszabályzata és az Alkotmány leszögezi. De vajjon egy kalap alá vehetők-e a kisebb felszerelési tárgyak és az olyan fő mezőgazdasági termelési eszközök, mint a gép- és traktorállomások gépei, vagy mondjuk a föld, amely utó-

végre szintén a mezőgazdaság egyik fő termelési eszköze. Világos, hogy nem lehet. Nem lehet, mert a kisebb felszerelési tárgyak semilyen mértékben sem döntik el a kolhoztermelés sorsát, az olyan termelési eszközök ellenben, mint a gép- és traktorállomások gépei és a föld, a mai viszonyok között teljes mértékben eldöntik a mezőgazdaság sorsát.

Nem nehéz megérteni, hogy amikor Sztálin arról beszélt, hogy termelési eszközöket nem adnak el a kolhozoknak, nem a kisebb felszerelési tárgyakra, hanem a mezőgazdasági termelés fő eszközeire: a gép- és traktorállomások gépeire és a földre gondolt. A javaslat szerzői játszanak a „termelési eszközök" kifejezéssel és összekevernek két különböző dolgot, s közben nem veszik észre, hogy bakot lőnek.

Másodszor. Szanyina és Venzser elvtársak a továbbiakban arra hivatkoznak, hogy 1929 végén és 1930 elején, a tömeges kolhozmozgalom kezdeti időszakában, az SzK(b)P Központi Bizottsága maga foglalt állást amellett, hogy a gép- és traktorállomásokat át kell adni a kolhozok tulajdonába, azt követelve, hogy a kolhozok három év alatt törlesszék le a gép- és traktorállomások árát. Azt tartják, hogy ha ez a dolog annakidején a kolhozok „szegénysége miatt" meg is bukott, most, amikor a kolhozok meggazdagodtak, vissza lehetne térni ehhez a politikához, el lehetne adni a kolhozoknak a gép- és traktorállomásokat.

Ez az érv szintén tarthatatlan. Az SzK(b)P Központi Bizottsága 1930 elején valóban hozott határozatot arról, hogy a gép- és traktorállomásokat el kell adni a kolhozoknak. Ezt a határozatot az élenjáró kolhozparasztok egy csoportjának javaslatára kísérletképpen, próbaképpen hoztuk, azzal, hogy legközelebb visszatérünk erre a kérdésre és ismét megvizsgáljuk. De már az első vizsgálat megmutatta e határozat célszerűtlenségét, és néhány hónap mulva, 1930 végén, a határozatot hatályon kívül helyeztük.

A kolhozmozgalom további növekedése és a kolhozépítés fejlődése végérvényesen meggyőzte mind a kolhoz-

parasztokat, mind a vezető funkcionáriusokat arról, hogy a fő mezőgazdasági munkaeszközök összpontosítása az állam kezében, a gép- és traktorállomások kezében, az egyetlen eszköz a kolhoztermelés gyorsütemű fejlődésének biztosítására.

Valamennyiünket örömmel tölt el országunk mezőgazdasági termelésének óriási arányú növekedése, a gabonatermelés, a gyapot-, len-, cukorrépatermelés stb. növekedése. Mi e növekedés forrása? E növekedés forrása a korszerű technika, a nagyszámú korszerű gép, amely mindezeket a termelési ágakat kiszolgálja. A dolog lényege itt nemcsak általában a technika, hanem az, hogy a technika nem vesztegelhet egyhelyben, szüntelenül tökéletesednie kell, hogy a régi technikát ki kell vonni a használatból és fel kell cserélni az újjal, az újat pedig — a legújabbal. Enélkül elképzelhetetlen szocialista földművelésünk állandó előrehaladása, elképzelhetetlenek mind a magas terméseredmények, mind a mezőgazdasági termékek bősége. De mit jelent az, ha a kerekes traktorok százezreit kivonjuk a használatból és lánctalpas traktorokkal cseréljük fel, mit jelent az, ha az elavult kombájnok tízezreit újakkal cseréljük fel, vagy ha új gépeket alkotunk, mondjuk, az ipari növények számára? Ez azt jelenti, hogy milliárdos kiadásokba verjük magunkat, amelyek csak 6—8 év mulva térülhetnek meg. Elbírják-e kolhozaink ezeket a költségeket, még ha milliomos kolhozok is? Nem, nem bírják el, mivel nem vállalhatnak milliárdos költségeket, amelyek csak 6—8 év mulva térülhetnek meg. Ezeket a költségeket csak az állam vállalhatja magára, mivel az állam és csakis az állam képes magára vállalni a régi gépek kivonásával és újakkal való felcserélésével kapcsolatos veszteségeket, mivel az állam és csakis az állam képes elviselni ezeket a veszteségeket 6—8 éven át, amíg ennek az időnek a lejártával a kiadások meg nem térülnek.

Mit jelent ezek után, ha azt követelik, hogy a gép- és traktorállomásokat adjuk el a kolhozoknak? Ez azt jelenti,

hogy nagy kiadásokba verjük és tönkretesszük a kolhozokat, aláássuk a mezőgazdaság gépesítését, csökkentjük a kolhoztermelés ütemét.

Ebből az a következtetés, hogy amikor Szanyina és Venzser elvtársak azt ajánlják, hogy a gép- és traktorállomásokat eladás útján adjuk a kolhozok tulajdonába, egy lépést tesznek vissza az elmaradottság felé és megkísérlik visszaforgatni a történelem kerekét.

Tegyük fel egy pillanatra, hogy elfogadtuk Szanyina és Venzser elvtársak javaslatát és eladás útján a kolhozok tulajdonába adjuk a fő munkaeszközöket, a gép- és traktorállomásokat. Mi adódnék ebből?

Ebből először is az adódnék, hogy a kolhozok a fő munkaeszközök tulajdonosaivá válnának, vagyis olyan kivételes helyzetbe kerülnének, amilyen országunkban egyetlenegy vállalatnak sincs, mivel, mint ismeretes, még államosított vállalataink sem tulajdonosai a munkaeszközöknek. Mivel lehetne megindokolni a kolhozok e kivételes helyzetét, a haladás, az előbbrejutás milyen szempontjaival? Mondhatjuk-e, hogy ez a kivételes helyzet előmozdítaná a kolhoztulajdonnak az össznépi tulajdon színvonalára emelését, hogy meggyorsítaná társadalmunknak a szocializmusból a kommunizmusba való átmenetét? Nem lesz-e helyesebb, ha azt mondjuk, hogy az ilyen helyzet csak növelné a távolságot a kolhoztulajdon és az össznépi tulajdon között és nem a kommunizmushoz való közeledésre, hanem ellenkezőleg, a tőle való távolodásra vezetne?

Másodszor, ebből az adódnék, hogy kibővülne az áruforgalom hatóköre, mivel a mezőgazdasági munkaeszközök kolosszális mennyisége az áruforgalom körébe kerülne. Mit gondolnak Szanyina és Venzser elvtársak: előmozdíthatja-e az áruforgalom hatókörének bővülése előrehaladásunkat a kommunizmus felé? Nem lesz-e helyesebb, ha azt mondjuk, hogy ez csak gátolhatja a kommunizmus felé vezető előrehaladásunkat?

Szanyina és Venzser elvtársak legfőbb hibája az, hogy nem értik, mi az áruforgalom szerepe és jelentősége a szocializmusban, nem értik, hogy az áruforgalom összeegyeztethetetlen a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet távlatával. Nyilván azt gondolják, hogy áruforgalom mellett is át lehet térni a szocializmusból a kommunizmusba, hogy az áruforgalom ezt nem akadályozhatja. Ez a marxizmus megnemértéséből származó óriási tévedés.

Engels Dühringnek az áruforgalom viszonyai közepette működő „gazdasági kommúnáját" bírálva „Anti-Dühring"-jében meggyőzően bebizonyította, hogy az áruforgalom fennállása Dühring úgynevezett „gazdasági kommúnáit" múlhatatlanul elvezeti a kapitalizmus újjászületéséhez. Szanyina és Venzser elvtársak úgylátszik ezzel nem értenek egyet. Annál rosszabb rájuk nézve. Mi, marxisták, viszont abból az ismert marxista tételből indulunk ki, hogy a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet és a termékek szükségletek szerinti elosztásának kommunista elve kizár mindennemű árucserét, tehát kizárja a termékek áruvá válását, s egyszersmind értékké válásukat is.

Ez a helyzet Szanyina és Venzser elvtársak javaslatával és érveivel.

Végülis mit kell hát tennünk, hogy a kolhoztulajdont az össznépi tulajdon színvonalára emeljük?

A kolhoz sajátszerű üzem. A kolhoz olyan földön dolgozik és olyan földet művel meg, amely már régóta nem kolhoztulajdon, hanem össznépi tulajdon. A kolhoz tehát nem tulajdonosa az általa megművelt földnek.

Továbbá. A kolhoz olyan fő munkaeszközökkel dolgozik, amelyek nem kolhoztulajdonban, hanem össznépi tulajdonban vannak. A kolhoz tehát nem tulajdonosa a fő munkaeszközöknek.

Továbbá. A kolhoz szövetkezeti üzem, tagjainak munkáját veszi igénybe és a jövedelmet a tagok között munkaegységek alapján osztja el, ugyanakkor a kolhoznak van

saját vetőmagja, amely évente megújul és bekerül a termelésbe.

Felmerül a kérdés: voltaképpen mi az, ami a kolhoz sajátja, hol az a kolhoztulajdon, amellyel a kolhoz teljesen szabadon, saját belátása szerint rendelkezhet? Ilyen tulajdon a kolhoz termelése, a kolhoztermelés termékei: a gabona, a hús, a vaj, a zöldségfélék, a gyapjú, a cukorrépa, a len stb., az épületeken és a kolhozparasztok személyi háztáji gazdaságán kívül. Az a helyzet, hogy e termelés jelentős része, a kolhoztermelés feleslege, piacra kerül és ilymódon bekapcsolódik az áruforgalom rendszerébe. Éppen ez az a körülmény, amely jelenleg akadályozza azt, hogy a kolhoztulajdont az össznépi tulajdon színvonalára emeljük. Éppen ezért ennél a végénél kell kezdeni a munkát a kolhoztulajdonnak az össznépi tulajdon színvonalára emelése érdekében.

Ahhoz, hogy a kolhoztulajdont az össznépi tulajdon színvonalára emelhessük, a kolhoztermelés feleslegeit ki kell rekesztenünk az áruforgalom rendszeréből és be kell kapcsolnunk az állami ipar és a kolhozok közti termékcsere rendszerébe. Ez a lényeg.

Nálunk még nincs meg a termékcsere fejlett rendszere, de a termékcsere csírái megvannak a mezőgazdasági termékek „áruraváltása" formájában. Mint tudjuk, a gyapot-, len-, cukorrépatermelő és egyéb kolhozok termékei már régen „árura váltódnak", igaz ugyan, hogy nem teljesen, csak részben, de mégiscsak „árura váltódnak". Mellesleg megjegyzem, hogy az „áruraváltás" szó nem szerencsés, a termékcsere szóval kellene helyettesíteni. A feladat az, hogy a termékcsere e csíráit a mezőgazdaság minden ágában megszervezzük és a termékcsere széles rendszerévé fejlesszük, olyanformán, hogy a kolhozok termékeikért ne csak pénzt, hanem — főként — szükséges iparcikkeket kapjanak. Ez a rendszer a város által a falu rendelkezésére bocsátott termékek óriási növelését követeli, ezért különösebb sietség nélkül, a város által előállított termékek felhalmozódása

arányában kell bevezetni: De következetesen, ingadozás nélkül be kell vezetni, lépésről lépésre szűkítve az áruforgalom hatókörét és bővítve a termékcsere hatókörét.

Ez a rendszer, azáltal, hogy szűkíti az áruforgalom hatókörét, megkönnyíti az átmenetet a szocializmusból a kommunizmusba. Azonkívül lehetővé teszi, hogy a kolhozok legfőbb tulajdonát, a kolhoztermelés termékeit bekapcsoljuk az össznépi tervezés általános rendszerébe.

Ez lesz a reális és döntő eszköze annak, hogy a kolhoztulajdont mai viszonyaink között az össznépi tulajdon színvonalára emeljük.

Előnyös-e ez a rendszer a kolhozparasztságnak? Feltétlenül előnyös. Előnyös, mert a kolhozparasztság az államtól sokkal több terméket fog kapni, mégpedig olcsóbb áron, mint az áruforgalom mellett. Köztudomású, hogy azok a kolhozok, amelyeknek a kormánnyal termékcsere („áruraváltás") szerződésük van, hasonlíthatatlanul több előnyhöz jutnak, mint azok a kolhozok, amelyeknek nincs ilyen szerződésük. Ha a termékcsere rendszerét az ország minden kolhozára kiterjesztjük, akkor ezek az előnyök egész kolhozparasztságunk közkincsévé válnak.

I. SZTÁLIN

1952 szeptember 28.

BIBLIOGRÁFIAI ADATOK

8. old. 16—23. sor
Engels. Anti-Dühring. 117—118. old.

8. old. alulról 6—9. sor
Engels. Anti-Dühring. 292. old.

13. old. 11—13. sor
Engels. Anti-Dühring. 292. old.

13. old. alulról 10—11. sor és 9—10. sor
Engels. Anti-Dühring. 290. és 328. old.

21. old. 1—8. sor
Marx—Engels. Válogatott művek. 2. köt. 15. old.

28. old. 8. sor
Engels. Anti-Dühring. 307. old.

33. old. alulról 5—6. sor
Lenin Művei. 22. köt. 313. old.

55. old. 2—5. sor
Marx. A tőke. 1. köt. 194. old.

63. old. 7—14. sor
Marx—Engels. Válogatott művek. 1. köt. 66. old.

64. old. 8—18. sor
Marx—Engels. Válogatott művek. 1. köt. 339—340. old.

65. old. 9—11. sor
Lenin Művei. 31. köt. 533. old.

69. old. 5. sor
Marx—Engels. Válogatott művek. 2. köt. 18. old.

69. old. 6. sor
Engels. Anti-Dühring. 304. old.

70. old. 5—8. sor
Engels. Anti-Dühring. 153. old.

71. old. 5—10. sor
Engels. Anti-Dühring. 154. old.

72. old. alulról 8—9. sor
Marx—Engels. Válogatott művek. 1. köt. 66. old.

76. old. 2—25. sor
Marx. Theorien über den Mehrwert. 2. köt. 2. fele. (Dietz, Stuttgart 1905.) 333—334. old.

80. old. alulról 12—13. sor
Marx. Das Kapital. 2. köt. (Dietz, Berlin 1951.) 425. old.

80. old. alulról 1—6. sor és 81. old. 1—4. sor
Marx. Das Kapital. 2. köt. 428—429. old.

85. old.
Engels. Anti-Dühring. 288—289. old.

86. old. alulról 13—14. sor
Engels. Anti-Dühring. 289. old.

91. old. 10. sor
Engels. Anti-Dühring. 324. old.

TARTALOM

MEGJEGYZÉSEK AZ 1951. ÉVI NOVEMBERI VITÁVAL KAPCSOLATOS KÖZGAZDASÁGI KÉRDÉSEKRŐL ..... 5—48

1. A gazdasági törvények jellegének kérdése a szocializmusban 5
2. Az árutermelés kérdése a szocializmusban 13
3. Az értéktörvény kérdése a szocializmusban 21
4. A város és a falu, a szellemi és a fizikai munka közötti ellentét megszüntetésének, valamint a köztük levő különbségek felszámolásának kérdése 27
5. Az egyedüli világpiac szétesésének és a kapitalista világrendszer válsága elmélyülésének kérdése 31
6. A kapitalista országok közti háború elkerülhetetlenségének kérdése 34
7. A modern kapitalizmus és a szocializmus gazdasági alaptörvényének kérdése 38
8. Egyéb kérdések 42
9. A politikai gazdaságtan marxista tankönyvének nemzetközi jelentősége 46
10. A politikai gazdaságtan tankönyvtervezete megjavításának módjai 47

VÁLASZ ALEKSZANDR ILJICS NOTKIN ELVTÁRSNAK 49

L. D. JAROSENKO ELVTÁRS HIBÁIRÓL ..... 58—82

I. Jarosenko elvtárs legfőbb hibája 58
II. Jarosenko elvtárs egyéb hibái 69

VÁLASZ A. V. SZANYINA ÉS V. G. VENZSER ELVTÁRSAKNAK 83—93

1. A szocializmus gazdasági törvényei jellegének kérdése 83
2. A kolhoztulajdonnak az össznépi tulajdon színvonalára emelését célzó intézkedések kérdése 86

Bibliográfiai adatok 94

M. SZ. M. P.
Fejér megye
2883

Sajtó alá rendezte a Szikra Könyvkiadó
„A marxizmus-leninizmus klasszikusai" szerkesztősége.

4882. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Vértes Ferenc